

КАМУНІКАТ.ORG

Аляксей Лапіцкі

Знаёмства з далёкай і блізкай Польшчай

У Беластоку напярэдадні дня незалежнасці Польшчы

Беласток сустрэў сьвежым і надзвычай цёплым для другой паловы лістапада паветрам, нязвычай у параўнаньні зь Беларусьсю цішынёю, нейкім нутраным спакоем і ... — поўнай адсутнасьцю паліцыянтаў.

Не, яны канешне ж праяжджалі ў машынах, рабілі ўласную штодзённую справу па ахове правапарадку. Але ў адрозьненьні ад Менску, дзе „шэры колер” літаральна запаланіў прыпынкі ў мэтро й мільгаціць ледзь не на кожным вулічным перакрываваньні, быццам у часе нейкай чарговай спэцапэрацыі пад кодавым назовам „перахоп” — ахова парадку ў Польшчы працавала цывільна й неяк зусім ужо незаўважна.

Палітычнае жыцьцё працягвала сваю няспынную хадку пасья адбыўшыхся парлямэнцкіх і прэзыдэнцкіх выбараў, на якіх перамог ПіС (Партыя „Права й Справяд-

лівасьць”, Яраслаў Качынскі) і Лех Качынскі. Вялікая колькасць людзей уважліва сачыла за тэлевізійнымі дэбатамі, заявамі, паслявыбарчымі перамовамі па фарманьні новага ўраду на чале з Казімежам Марцінкевічам. Было бачна, што палякам неабякавы лёс уласнай краіны, што яны асэнсавана прыімалі ўдзел у выбарах і маюць спадзяваньні на эфэктыўнае разьвіцьцё й узмацненьне пазыцыяў Польшчы ў Эўразьвязе, пераадоленьне беспрацоўя й дзейснай барацьбы з карупцыяй.

Дарэчы, аб апошніх сур’ёзных праблемах сучаснае Польшчы казалі практычна ўсе суразмоўцы, як афіцыйныя асобы, гэтак і просты люд, пэнсіянеры, студэнты, прадпрымальнікі, заангажаваныя ў грамадзка-палітычнае жыцьцё краіны.

Натуральна, што час паставіў перад сяброўкай ЭЗ новыя актуальныя задачы, расставіў новыя сацыяльна-эканамічныя прыярытэты, прапанаваў абраць за аснову якасна новыя крытэрыі сацыяльна-эканамічнага разьвіцьця й эўрапейскага дабрабыту, стабільнасьці й бясьпекі, эфэктыўнай працы розных галінаў улады, функцыяваньня грамадзка-палітычных інстытутаў і свабоднага рынку незалежных СМІ.

Новыя сустрэчы зь цікавымі людзьмі ў Беластоку пацьвердзілі некаторыя папярэднія назіраньні, пэўныя чаканьні. Акрамя таго, яны далі вельмі шмат новай інфармацыі для асэнсаваньня той сытуацыі, у якой знаходзіцца сучасная Польшча й таго, што чакае краіну ў бліжэйшым часе...

Сустрэчы

У цягніку на Польшчу

Пані сталага веку ў цягніку з Гародні да Кузьніцы, якой ёсьць што ўгадаць і пра што паведаць казала, што ўскладае вялікія спадзяваньні на новы ўрад на чале з панам Марцінкевічам, шчыра жадае ўзмацненьня пазыцыяў уласнай краіны ў аб’яднанай Эўропе. Яна — пэнсіянерка, атрымлівае пэнсію ў 1 200 злотых (360 USD).

Ейны муж атрымлівае менш, але цалкам сужэнцы зада-
волення жыццём і маюць спадзяванні на паступовае
паляпшэнне сытуацыі й рост дабрабыту. Пані казала,
што людзі занепакоеныя станам беспрацоўя й нянадта
спрыяльнымі ўмовамі Польшчы ў Эўразьвязе, прабле-
маю карупцыі ў краіне. Яна распавяла пра ўласных ро-
дзічаў у Гародні, што сама раней пражывала ў Заход-
няй Беларусі й ведае цяжар „камуністычнай сыстэмы”,
вельмі станоўча ставіцца да зафіксаванай у новай Кан-
стытуцыі Польшчы забароны фашыстоўскіх і камуні-
стычных арганізацыяў.

— Тыя пакуты й выпрабаванні, якія прынеслі наро-
ду дыктатарскія ідэалёгіі й рэжымы проста нельга па-
раўноўваць з тымі праблемамі, якія мае сёння краіна.
З праблемамі справімся. Ёсць вялікая надзея й добрыя
перадумовы, ёсць сілы.

Панечку хвалявала значна ўзросшая ў параўнаньні
з 1980-мі гадамі знешняя запазычанасьць краіны. Яна
памятае пра тагачасную 40-мільярдную даляравую знеш-
нюю запазычанасьць і цяперашнія... каля 500 млрд. да-
ляраў пазыкі. На разьвітаньне пані пажадала беларусам
поспехаў і хутчэйшых пераменаў у краіне...

Потым, пасля размоваў з дасьведчанымі асобамі,
я шкадаваў, што ня мог адразу давесці да жанчыны
аб'ектыўную інфармацыю па гэтым пытаньні. Аказала-
ся, як мне патлумачылі потым кваліфікаваныя сураз-
моўцы, сытуацыя з дэфіцытам бюджэту й знешняй па-
зыкаю з прафэсійнай пазыцыі выглядае цалкам нармаль-
на. У сённяшняй Польшчы ў параўнаньні з 1980-мі га-
дамі значна ўзрасла ўдзельная вага валавога ўнутранага
прадукту (ВУП), таму ўзровень знешніх пазыкаў краі-
ны адносна росту ВУП у адсоткавым вымярэнні адпа-
вядае эўрапейскім стандартам і ўсім нормам эфэктыў-
насьці функцыяваньня сучаснае эканомікі. Дарэчы, без
выкананьня абавязковых паказчыкаў па гэтых пазыцы-
ях Польшча ня здолела-б увайсці ў Эўразьвяз.

Рэзюмэ па сустрэчах і ўражаньні ад СМІ

Шчыра ўразіла адкрытасьць дзяржаўных чыноўнікаў, дэпутатаў і бізнэсоўцаў для сустрэчаў і абмеркаваньняў рэальных праблемаў. У адрозьненні ад беларускіх тэлеканалаў польскія тэлеаўдыторыі маюць магчымасьць глядзець масу карысных праграмаў. А грамадзка-палітычная палітра прадстаўлена на ТВ-экранах вялікай колькасьцю прадстаўнікоў розных партыяў, магчымасьцю грунтоўнага выкладаньня імі ўласных пазыцыяў.

Пасьля лукашэнкавай прапаганды на ТВ, якая літаральна запаланіла тэлеэтэр ідэялягічным „сьмецьцем”, селектарнымі „прамыўкамі” й шчыра замоўным антызаходнім і антыэўрапейскім „слэнгам” становіцца відавочным той велізарны крок, які прайшла суседняя Польшча ў вызваленьні ўласных СМІ ад ідэялягічнага дыктату й цензуры, манаполіі ўлады на распаўсюд інфармацыі.

Сёньня, у адрозьненні ад тэлебачаньня Беларусі, электронныя СМІ Польшчы працуюць на свабодным рынку інфармацыі, што само па сабе працуе на паступовае фармаваньне сучаснага, аб’ёмнага, максымальна аб’ектыўнага погляду на зьявы й рэчы, прыцягвае новыя чытацкія й тэлевізійныя аўдыторыі, актывізуе грамадзянскую ініцыятыву.

Ствараецца ўражаньне, што на эўрапейскай мапе сёньня засталася адзінае месца, дзе дзяржаўныя зманапалізаваныя СМІ безупынна працуюць у рэжыме „псыхатропапаграмаваньня”, замацоўваюць старыя мэнтальныя стэрэатыпы мысьленьня, масава тыражуюць зацьверджаныя ў ідэялягічных аддзелах паліталігалічныя ідэялягемы й штампы, фармуюць у тэлегледачоў варожае стаўленьне да любой грамадзянскай ініцыятывы, альтэрнатывы „адзінаправільнай вэртыкалі ўлады”.

Ня трэба было дасканала ведаць польскую мову, каб адразу заўважыць розьніцу. Некалькі праграмаў польскае тэлевізіі прадставілі прыклад таго, як працуюць свабодныя СМІ ў суседняй краіне, якія разам утвараюць

свабодны мэдычны рынак інфармацыі й скіраванья на максымальны рэзананс і патрэбы ўласных чытацкіх альбо тэлевізійных аўдыторыяў, імкнучца працаваць эфэктыўна, выконваць ролю апэратыўнага й нескажонага абмену інфармацыяй, дакладнага данясеньня й рэтрансляцыі розных палітычных плятформаў і праграмаў, навінаў і інфармацыйных падзеяў, шырокага спектру грамадзкае думкі й палітычных выказваньняў. Яны ствараюць пляцоўкі для абмеркаваньня праблемаў і навязваньня зваротнае сувязі з канкрэтнымі мэтавымі аўдыторыямі ў грамадзтве.

Тэлебачаньне час ад часу паказвала выступы розных палітычных лідараў, яны выказвалі свае пазыцыі, ішла жывая дыскусія. У часе грамадзка-палітычных дэбатаў было бачна, што ў тэлеэтэры прадстаўлены розныя думкі, пазыцыі й плятформы. Ідзе жывое абмеркаваньне. Выступаюць розныя суб'екты грамадзкай супольнасьці, прадстаўнікі партыяў і грамадзкіх арганізацыяў.

Дарэчы, на беларускіх „чырвона-зялёных” тэлеканалах у кантэксце польскай выбарчай кампаніі прыйшлося назіраць наўпростую ператасоўку фактаў і тэндэнцыйных рэпартажы пра „недасканалую” ў параўнаньні зь беларускай выбарчую сыстэму сяброўкі Эўразьвязу Польшчы.

Чарговую вутку супраць суседняе Польшчы на фоне тэлекарцінак з польскімі афіцыйнымі асобамі, выбарчымі плякатамі на польскіх вуліцах „запускаў” афіцыйны прадстаўнік парлямэнту Беларусі, сам таварыш Чаргінец. У выніку, была скрытыкаваная ў пух і прах выбарчая сыстэма Польшчы, дзейсны закон, адсутнасьць у ім такога паняцьця, як назіральнікі й г.д.

Ведаючы рэальна сытуацыю з выбарчай сыстэмай у Польшчы, якая рэальна гарантуе грамадзянам выбар і кантроль за выбарчым працэсам праз непасрэдны ўдзел у фармаваньні й працы выбарчых камісіяў для прадстаўнікоў розных выбарчых камітэтаў, нельга было адшу-

каць словаў, каб выказаць твая эмоцыі, якія выклікала прадстаўленая для тэлегледачоў у Беларусі чарговая брудная, замоўленая беларускай уладаю тэлефальшыўка.

Таварыш з БТ, як заўсёды проста запамятаў паведанніц беларускім тэлегледачам, незнаёмым з прынцыпамі фармавання выбарчых камісіяў у Польшчы, што кожны з выбарчых камітэтаў і мае магчымасць праз дэмакратычную працэдуру жараб'ёўкі трапіць у склад любой выбарчай камісіі і ня проста адсочваць увесь працэс галасавання і падліку выбарчых бюлетэняў, але непасрэдна ўдзельнічаць у падліку і кантраляваць знутры дзейнасць выбарчых камісіяў усіх узроўняў.

Хай бы лукашэнкаўская, самая правільная ў свеце „выбарчая піраміда”, паспрабавала дазволіць сабе такое! Ды яна-б развалілася разам зь дзейным рэжымам пасля першых-жа дэмакратычных выбараў. А колькі радасных імгненняў падарыла беларускім ідэолягам знізіўшаяся выбарчая актыўнасць палякаў на апошніх выбарах! Трэба было бачыць. Але глядзець на ўсё гэта ў Беларусі даўно абрыдла.

Сустрэча ў Дзяржаўнай Выбарчай Камісіі

Пры сустрэчы з кіраўніком дэлегатуры Цэнтральнага Выбарчага Бюро ў Беластоку Маркам Рыбнікам давялося абмяняцца ўражананнямі і пачуць шчырыя здзіўленьні тым, як магло БТ выкарыстаць яго ў якасці відэаэтаўкі для чарговай правакацыі і прапаганды перавагаў лукашэнкавай выбарчай сыстэмы над быццам бы недасканалай польскай, „празаходняй”.

Ці маюць давер палякі да выбарчае сыстэмы?

У якіх выбарах удзельнічае больш палякаў?

Што змянілася за 15 год у гэтае выбарчае сыстэме?

Аказалася, што ніхто з суб'ектаў палітычнае прастору Польшчы ня мае недаверу да дзейнай выбарчай сыстэмы. Таму, шчыра зайздросціў простым палякам — яны маюць магчымасць свабоднага выбару, маюць рэальныя інструменты ўплыву на прымаемыя рашэнні.

Традыцыйна актыўнасьць палякаў на выбарах у мясцовыя самакіраваныя на гмінным, павятовым і ваяводзкім узроўні значна большая. Тут 5 чалавек можа ўтварыць выбарчы камітэт, які можа быць прадстаўлены ў выбарчай камісіі шляхам адкрытай жараб'ёўкі.

Пан Рыбнік зазначыў:

— Сапраўды ў нас не існуе дэфініцыі „назіральнік”, але ёсць давераныя асобы. І яны маюць рэальна нават большыя паўнамоцтвы, чым назіральнікі ў Беларусі.

Важна, што спісы выбарнікаў робяцца на падставе рэстру, які напрацягу года складаецца і удакладняецца мясцовай уладаю пад кантролем камісара па выбарах і ЦВК. Грамадзяне заносзяцца ў спісы адпаведна прапіскі, атрымаўшы бюлетэні — распісваюцца ў спісах. А самі выбары праводзяцца ў адзін дзень. Паліцыя не выступае інструмэнтам уціску, знаходзіцца на вуліцы і ахоўвае памяшканьні выбарчых участкаў, сочыць за правапарадкам і апаратыўна рэагуе на факты парушэньня выбарчага права з боку любога правапарушальніка.

Ці існуюць прыклады парушэньня выбарчага права ў Польшчы? Ці панёс хто-небудзь адказнасьць за падобныя правапарушэньні?

Сёньня ёсць рэальныя прыклады, калі за парушэньне выбарчай працэдуры ў часе галасаваньня чыноўнікі панеслі належную адказнасьць па законе.

Канкрэтны выпадак здарыўся падчас выбараў прэзыдэнта горада Плоцка. Мясцовы суд пакараў кіраўніка выбарчай камісіі за тое, што апошні перад пачаткам галасаваньня меў ужо выбарчыя бюлетэні ў вурне. Сябра камісіі даў сыгнал паліцыі, якая несла варту на вуліцы. Паліцыя зрабіла дагляд выбарчай вурны і засьведчыла парушэньне. Справа трапіла ў суд і павінная ў гэтым асоба была пакараная.

Адразу мушу засьведчыць, што для сучаснае Беларусі гэты прыклад добрая ілюстрацыя таго як міліцыя выконвае свае непасрэдныя абавязкі, супрацоўнічае з усі-

мі, хто сочыць за выкананьнем выбарчага закону, рэгіструе парушэньні, спыняе спробы фальсыфікацыі.

15 год назад, ва ўмовах несвабодных СМІ, адсутнасць рэальнага падзелу ўладаў і незалежнай праваахоўча-судовай сыстэмы свабоднага выбару ў Польшчы, па сутнасьці, проста не існавала. Быў фарс пад назовам „выбары”. Склад выбарчых камісіяў фактычна прызначаўся выканаўчай уладаю. Не існавала свабоды выбару, бо альтэрнатывы адзінай у краіне камуністычнай партыі ўлады таксама не існавала. Вялікім дасягненьнем сёньня, праз 15 год, ёсьць тое, што людзі паверылі ў дзейнасьць мэханізмаў існуючай выбарчай сыстэмы. Кожны ведае, што за парушэньне выбарчага права існуе рэальная судовая адказнасьць.

Марк Рыбнік падкрэсьліў, што новым і найважнейшым элемэнтам дэмакратызацыі выбарчага права зьяўляюцца незалежныя выбарчыя органы, незалежныя ад усёй сыстэмы адміністрацыйнай улады.

Гэта вышэйшая Дзяржаўная Выбарчая Камісія, утвораная з 9 незалежных судзьдзяў. Цэнтральнае Выбарчае Бюро й ягонныя аддзяленьні (дэлегатуры), якія абапіраюцца на адпаведныя незалежныя суды й мясцовыя ўрады.

Выбарчыя камісіі ўтвараюцца з прадстаўнікоў розных партыяў (па аднаму прадстаўніку ў камісію) колькасьцю ад 11 да 17 чалавек. У скаладзе камісіяў абавязкова прысутнічаюць судзьдзі. Напрыклад, на ўзроўні ваяводзтва старшынём камісіі можа быць толькі прафэсійны судзьдзя. Акрамя таго, давераныя асобы назіраюць за працэсам галасаваньня й падліку галасоў непасрэдна. Яны могуць уносіць заўвагі ў выніковыя пратаколы выбарчых камісіяў. На ўсе заўвагі камісіі мусяць адказаць абгрунтавана й пісьмова.

Такім чынам, выбарчая сыстэма ў новым сучасным выглядзе працуе як паўнаважны й дзейны мэханізм саманагляду й самакантролю як знутры камісіяў, гэтак і з боку давераных асобаў (назіральнікаў). Увесь мэха-

нізм абапіраецца на незалежны суд і неад’емнае, замацаванае Канстытуцыяй РП выбарчае права, гарантыі адказнасці любога чыноўніка перад законам за парушэнне роўнасці, непасрэднасці й таемнасці працэсу галасавання.

І гэта дае нам сёння гарантыі высокіх дэмакратычных выбарчых стандартаў.

Свабода СМІ, незалежны суд і рэальны кантроль над дзейнасцю выбарчых камісіяў прадстаўнікамі розных выбарчых камітэтаў — моцныя перадумовы забеспячэння дэмакратычнага выбару ў Польшчы.

Палякі, у адрозненні ад беларусаў, не баяцца не пайсці на выбары.

— У нас няма прымусу да галасавання й выбары — сапраўды свабодныя. А галасаваць можна толькі на выбарчым участку (за невялікім выключэннем, звязаным са знаходжаннем у шпіталю й кепскім станам здароўя). Гэта ў 1988-1989 гг. на выбары ў Польшчы прыходзіла ледзь ня ўсё грамадства. Нармальным лічылася, калі „выдавалася на-гара” лічба 97-98% прагаласаваўшых.

Дыктатура заўсёды захапляецца лічбамі. Яны мусяць пераканаць любога, што большасць у грамадстве падтрымлівае дзейсны рэжым. Нешта падобнае сёння робіцца ў Беларусі.

Але дзікунству тут — ня бачна межаў. Мала таго, што кожны раз праводзіцца персанальны адбор і прызначаецца склад удзельнікаў усёй выбарчай піраміды, але гэты механізм потым жорстка працуе на канкрэтны, заплываваны вынік пад аховаю органаў „правапарадку”. Пракуратура й міліцыя забяспечваюць недатыкальнасць кіраўніцтва й удзельнікаў гэтае „піраміды”. А суды проста адмаўляюцца разглядаць выбарчыя справы. Пры гэтым адміністрацыі дзяржустаנוвай, дзе кожны супрацоўнік трымаецца на прымусовым працоўным кантракце, літаральна зганяе „наяўны кантынгент” на „выбарчыя” ўчасткі. На маніпуляцыі ат-

рыманымі такім чынам бюлетэнямі застаецца каля 5 сутак, адведзеных на выбары і яшчэ некалькі пасьяла агалошваньня неабходнае лічбы. Канчатковай падгонкай займаюцца ўжо „профі” з акружных камісіяў пад аховаю міліцыянтаў у саміх будынках выканкамаў. Такім чынам, рэжым мае поўную прастору для маніпуляцыяў і ўціску ў ходзе падобных „выбарчых экзекуцыяў” над уласным грамадствам.

Напрыклад, напярэдадні парлямэнцкіх выбараў 2004 г. у Беларусі назіралася вар’яцкае па нахабнасці і цынільме відовішча. У прамым тэлевізійным этэры, на нарадзе старшыняў выбарчых камісіяў, А. Г. Лукашэнка, як перад спалоханымі калгаснымі брыгадзірамі, кажа літаральна наступнае:

- Я бяру адказнасць на сябе. А вы калегіяльна ў выканкамах прымайце рашэньні. І ні ў лева, ні ў права — выконвайце іх жалезна. У нас з вамі адна дарога. Іншага шляху — не існуе. У нас ёсць ужо досьвед і напрацаваныя тэхналогіі. Гдзіце ў рабіце тое, што павінны зрабіць. Нам патрэбен такі вынік, каб у нашай з вамі перамозе потым ніхто ня змог сумнявацца.

Вяртаючыся да Польшчы, калі разглядаць актыўнасць выбарнікаў на мінулых выбарах 2005 г. (каля 43% — у парлямэнт і блізу 49% — на прэзыдэнта краіны), то тут назіраецца пэўнае зьніжэньне выбарчае актыўнасці, што часам тлумачыцца стомленасьцю альбо расчараванасьцю выбарнікаў палітыкамі вышэйшага рангу. Але самая актыўная частка грамадства заўсёды бярэ на сябе выбарчую ініцыятыву і у далейшым нясе пэўную маральную адказнасць за здзяйсняемы выбар.

Ва ўсялякім разе сёння ў людзей зьявіўся рэальны мэханізм непасрэднага абраньня ўсіх кіраўнікоў урадаў пачынаючы ад кіраўніка гміны, прэзыдэнта горада (мэра) альбо войта. Такім чынам, грамадзяне маюць рэальны мэханізм уплыву на кіраўніцтва, склад і дзейнасць мясцовых уладаў, праграмы мясцовага разьвіцьця.

Уся эфэктыўнасць выбарчае сыстэмы сёння праходзіць апрабаванне менавіта на мясцовым узроўні, дзе ўсё бачна як на далоні.

Марк Рыбнік засведчыў, што на прыкладзе мясцовых выбараў грамадзяне бачаць рэальную вартасць і дзейнасць выбарчых механізмаў, пранікаюцца даверам да выбарчае сыстэмы й гэты пазытыў актывізуе грамадства. Вельмі паказальна, калі, напрыклад, у адным Падляшскім ваяводстве было сфармавана 2 тыс. выбарчых камітэтаў па выбарах у мясцовыя органы ўлады.

Сытуацыя са свабодным удзелам-няўдзелам у выбарах прадстаўляе магчымасць рабіць аб'ектыўны аналіз настрояў у грамадстве, карэктаваць праграмы, мець жывую зваротную сувязь з выбарнікамі, працаваць на карысць далейшых пазытыўных пераменаў у грамадстве.

Як вы лічыце, ці павялічыліся за апошнія 15 год гаранты рэалізацыі выбарчага права для грамадзянаў Польшчы? Ці маюць палякі давер да існуючай сёння выбарчай сыстэмы? Ці дазваляе яна ім свабодна абіраць і актыўна ўдзельнічаць у выбарчым працэсе?

Гэта пытаньне — да кожнага грамадзяніна. Выбарчую сыстэму, якая існуе сёння, выбарнікі вельмі добра могуць правесці ў ходзе выбараў мясцовых органаў улады й мясцовага самакіравання. Той факт, што 5 грамадзянаў могуць заснаваць выбарчы камітэт і актыўна ўдзельнічаць на ўсіх стадыях выбарчага працэсу (збіраць подпісы, агітаваць, удзельнічаць у працы выбарчых камісіяў і назіраць за галасаваннем...) зьяўляецца вельмі паказальным і станоўчым фактарам. Палякі рэальна карыстаюцца гэтым правам. Напрыклад, тры гады назад на мясцовых выбарах у Падляшскім ваяводстве было зарэгістравана аж 2 000 выбарчых камітэтаў.

— Аднак, у першых свабодных парламэнцкіх выбарах 1989 года ў Польшчы ўдзельнічала прыкладна 60,5% ад усіх грамадзянаў, а ў 2005 г. называецца лічба каля 41-43%.

Чаму за гэты час аб'ектыўна зьменшылася колькасць людзей, якія ідуць на парлямэнцкія выбары?

— Гэтае пытаньне хутчэй да навукоўцаў і сацыёлягаў. Але відавочна, што пэўны пэсымізм грамадзянаў існуе ў дачыненні да наяўнага палітычнага спектру і самаго прадмету выбару, а не да выбарчае сыстэмы. Падобныя зьмены грамадзкіх настрояў мусяць улічвацца палітыкамі. Гэта, магчыма, яшчэ звязана таксама з праблемаю мэнтальных зьменаў у грамадстве.

Каб зьмяніць мэнталітэт грамадства і пазбавіцца ад стэраэтыпаў мінулага, патрабуецца шмат часу. Гэтыя працэсы ідуць марудна. Навукоўцы сьцьвярджаюць, што мэнтальныя зьмены ў грамадстве адбываюцца ня менш як на працягу трох пакаленьняў.

У выніку, ужо сёньня можна канстатаваць, што важнейшым дасягненьнем польскай выбарчай сыстэмы зьяўляецца ейная падкантрольнасьць і адкрытасьць, рэальны давер да яе грамадзянаў Польшчы.

Дэцэнтралізацыя ўлады і магчымасьць непасрэднага абраньня грамадзянамі мясцовага самакіраваньня ў гмінах, паветах і ваяводзтвах, непасрэднага абраньня войтаў, прэзыдэнтаў гарадоў (па-нашаму кіраўнікоў выканкамаў альбо мэраў гарадоў і мястэчкак) — дае магчымасьці гараджанам шырока выкарыстоўваць дзейсныя мэханізмы дэмакратычнага выбару, прымаць рэальны ўдзел грамадзянаў у фармаваньні ўлады, уплываць на яе рашэньні. Рэальны бюджэт, паўнамоцтвы і здзяйсняньне мясцовай уладаю праграмы рэгіянальнага разьвіцьця, скіраванай на вырашэньне значных праблемаў у грамадстве, прыцягваюць увагу і актывізуюць лякальныя супольнасьці і практычна ўсё грамадства.

Сыстэма дазваляе грамадзянам рабіць свабодны і асэсаваны выбар, кантраляваць выбарчы працэс і ход галасаваньня да моманту падліку бюлетэняў і агалошваньня канчатковых вынікаў.

Сустрэча ў выдавецтве „Кур’ер Паранны”

Паказальныя жыццёвыя прыклады й высновы

Я запытаўся Кшыштафа Палінскага, што змянілася за апошнія 15 год у выніку сыстэмных трансфармацыяў у Польшчы? І папрасіў паспрабаваць выказаць уласную пазыцыю, праілюстраваць яе на канкрэтных жыццёвых прыкладах, як станоўчых, гэтак і адмоўных.

Вось, што ён мне паведаў.

— Што змянілася? Адразу мушу пачаць з таго, што змянілася літаральна ўсё.

Усё — змянілася.

Эканоміка краіны атрымала новае развіццё, пачала працаваць у рэальных умовах рынкавай канкурэнцыі, стала адкрытай для эканомік іншых краінаў. Грамадства пасля працяглага камуністычнага эксперымэнту вярнулася да тэарэтычна нармальнага стану.

Але, што гэта азначала для простых людзей на практыцы?

Прывяду паказальны прыклад (гісторыя № 1):

У 1990 годзе, праз 4-5 месяцаў ад пачатку эканамічнае рэформы, распачататай пад кіраўніцтвам Лешка Бальцаровіча, спадар Кшыштаф Палінскі аднойчы быў сьведкам таго, як адзін сталы мужчына сварыўся й абуралася. Ён выглядаў вельмі незадаволеным, узрушана крычаў і ляўся: „Што за краіна? Што за парадкі? Куды падзеўся парадак?” Аказалася, што ён быў ужо ў чацьвёртай краме. І ў кожнай краме адзін і той жа від сыру меў розны кошт. Гэты чалавек ня мог патлумачыць гэтую зьяву й наогул зразумець як такое можа быць. У такіх варунках ён адчуваў сябе пастаянна падманутым і прыніжаным.

Гэта ёсць клясычны прыклад таго як чалавек нечакана з аднаго становішча, дзе ўсё гарантавана дзяржаваю, усё спакойна й здарумела, раптам пераносіцца ў іншае, дзе працуюць правілы рынкавай эканомікі.

Што гэта азначае насамрэч?

Выснова прастая й відавочная — новая эканамічная сыстэма забрала ў простых людзей пачуцьцё бясьпекі й стабільнасьці.

Яшчэ адзін прыклад (гісторыя № 2):

Атрымалася так, што я зьявіўся сьведкам бізнэсавай кар’еры адной 19-гадовай асобы.

У сакавіку 1990 года кожны дзень на сьвітанку, з самага ранку, калі яшчэ даволі халодна, яна стаяла на вуліцы з адной скрыняю, з маленькімі шалямі й гандлявала яблыкамі. Праз некаторы час яна была ўжо з двума-трыма скрынямі. Восеньню ў яе зьявіўся латок. Акрамя яблыкаў, яна гандлявала ўжо й іншай садавінаю.

У 1991 годзе я выпадкова сустрэў гэтую-ж дзяўчыну, у якой год назад на вуліцы набываў яблыкі. Яна была ўжо уладальніцай касмэтычнае крамы. Яна пазнала мяне. У размове высветлілася, што цяперашнія ўмовы працы яе цалкам задавальняюць. Яна з гонарам адзначала, што шмат чаго здолела зрабіць, каб палепшыць уласныя ўмовы працы. У краме было цёпла й прыгожа, у ёй працавалі яшчэ дзьве дзяўчыны. А маладая гаспадыня ўжо зарабіла неабходныя сродкі й пачала атрымліваць вышэйшую адукацыю.

Дзьве гэтыя гісторыі вельмі паказальныя для сытуацыі, калі была ўведзена рынкавая сыстэма. З аднаго боку — сталы мужчына, які згубіў пачуцьцё бясьпекі й перастаў разумець правілы новага парадку, які абрынуўся на яго. З другога боку — гісторыя маладой дзяўчыны, якая пачынаючы са скрыні яблыкаў за год стала ўладальніцай маленькае крамы. Гэта не азначае, што яна пазбылася ад усіх праблемаў. Не, гэтага не адбылося. Проста зьмяніўся характар праблемаў. Канешне, ужо не было холаду, цяжкай фізычнай працы... Але зьвіліся цяжкасьці з падаткамі, канкурэнцыяй, кліентамі, недахопам часу...

Зьмянілася якасьць і зьмяніўся ўзровень праблемаў.

Але дзяўчына — маладая. Яна гатовая ісьці наперад, гатовая працаваць і навучацца, каб адпавядаць новым

патрабаваньням жыцця. Адваротныя прыклады, былі-б у дачыненні да сталых людзей, альбо ў дачыненні да тых, каму па розных прычынах не ўдалося зрабіць уласную бізнэсовую кар’еру. А такіх людзей у Польшчы, на жаль, дастаткова шмат. Няўдалы досвед прадпрымальніцтва ў пачатку пакінуў негатыўны след у сьвядомасьці гэтых людзей.

У гэтых умовах, у параўнанні зь іншымі, працаўнікі бюджэтнае сфэры мелі мінімальныя магчымасьці для павелічэння сваіх заробкаў, для павышэння якасьці й узроўню ўтрыманьня ўласных сем’яў.

У пачатку 1980-х гадоў, калі пан Кшыштаф Палінскі пачынаў працаваць выкладчыкам, ён атрымліваў штомесяц сярэдні заробак ад узроўню, які існаваў па краіне. А ў 1991 годзе, калі ён ужо выкладаў ва ўнівэрсытэце, ягоны заробак складаў толькі 1/3 ад сярэдніх заробкаў па краіне. І, каб дасягнуць хаця-б гэтага сярэдняга ўзроўню, ён быў вымушаны працаваць дадаткова ў іншых месцах.

Былі цяжкасьці й у прадпрыемстваў, фірмаў, якія працягвалі працаваць па інэрцыі, па старому, якія ня здолелі адаптавацца да запатрабаваньняў рынку. У 1990-1991 гг. яны згубілі свае асноўныя рынкі збыту, бо 90% вытворчасьці працавала на рынак СССР. Падобныя прадпрыемствы мелі велізарныя вытворча-складзкія плошчы, выраблялі неабгрунтавана вялікія аб’ёмы прадукцыі, якая мела кепскую якасьць і была неканкурэнтаздольнай на іншых рынках.

Адна з падобных фірмаў, на якой сёньня працуе 1 000 рабочых, вырабляе кепскай якасьці тканіну для вайсковай вопраткі для ўнутранага спажываньня.

Яшчэ адзін прыклад — фірма „Uchwyty”. На прыкладзе гэтае фірмы можна ўбачыць, як адно з польскіх прадпрыемстваў, што вырабляла 75% прадукцыі на ўсходнія рынкі, у 1991 годзе згубіла практычна ўсе свае заказы. Раней там працавала 6 000 рабочых. А зараз — 600-800

чалавек. Гэтая фірма сёння вырабляе розныя дробныя рэчы й рэалізуе іх на нацыянальным рынку.

Сам спадар Кшыштаф Палінскі сёння ўзначальвае выдавецтва, якое складаецца з двух газэтаў і тыпаграфіі. Разьвіцьцё выдавецтва само зьяўляецца цікавым і відавочным прыкладам рэструктурызацыі прадпрыемстваў у Польшчы, прыкладам выкарыстаньня новымі інвэстамі нерэнтабельных вытворчых плошчаў былых фірмаў і рэшткаў гэткай спэцыфічна савецкай зьявы як даўгабуд.

Для газэты „Кур’ер Поранны” спадаром Палінскім была пабудаваная тыпаграфія на месцы былога малаказавода, што пачынаў будавацца напрыканцы 1980-х гадоў. Але гэты гігантычны комплекс так ніколі й не працаваў. Разьлік паказаў, што каб задзейнічаць усе вытворчыя магутнасьці гэтага заводу, трэба было-б завозіць для апрацоўкі малако з усяе тэрыторыі Польшчы. Тэрыторыя прадпрыемства займала 24 га й найвялікшым будынкам на ёй быў склад бутэлек з-пад малака плошчаю каля 4 000 квадратных мэтраў.

Меркавалася, што гэта дапаможа вырашыць існуючую тады ў Польшчы праблему зваротнага выкупу й абарту шкляннай тары. Але ў 1991 годзе высветлілася, што малако ў бутэльках ніхто не набывае, бо зьявілася больш зручная й эканамічная сучасная ўпакоўка.

Сытуацыя з малаказаводам добра ілюструе той стан, у якім раптоўна аказалася практычна ўся Польшча. Болшасьць палякаў працавала на падобных вытворчасцях, якія не выраблялі нічога карыснага, запатрабаванага рынкам.

Але зараз на тэрыторыі гэтага заводу зьявілася новая выдавецкая фірма. І гэта ёсьць натуральным працэсам у цяперашніх умовах рынкавай эканомікі. Дарэчы, рынак прэсы ў Польшчы зноў ажывае, ён ужо пераарыентаваны на новую сучасную якасьць паліграфіі, на рэальную свабоду слова, прафэсійную журналістыку й ін-

тэнсыўны інфаабмен, на новыя чытацкія аўдыторыі, якія таксама пачынаюць даволі істотна пашырацца. Паступова, крок за крокам, павялічваецца ўзровень адукацыі й прадпрымальнасці палякаў. Яны пачынаюць больш чытаць. І гэты аб'ектыўна — вельмі станоўчы, пазытыўны працэс.

Такім чынам, як мы бачым на ўласныя вочы, для таго, каб адпавядаць новым умовам развіцця, працаваць па законах спажывецкага попыту ва ўмовах рынкавай эканомікі, прадпрыемствы ў Польшчы, як і ў прыкладзе зь людзьмі, мусілі знайсці свае нішы й свой асартымэнт тавараў, зрабіць працэс вытворчасці новых тавараў аптымальным, зарыентаваным на адпаведныя плацежаздольныя рынкі збыту.

Падобная трансфармацыя, пераарыентацыя на новыя віды і новую якасць тавараў, іншыя ўмовы працы дыктуецца законамі свабоднага рынку й уяўляе ўжо сучасны ўзровень, якасна новы стан усёй польскай эканомікі.

Так, безумоўна, працэс рэструктурызацыі й санацыі прадпрыемстваў, выхад на новыя тавары й актыўныя маркетынговыя тэхналогіі быў і застаецца заканамерна неабходным працэсам. Але, гэты працэс адначасна выклікае значнае скарачэнне рабочых месцаў. Узнікае праблема росту беспрацоўя.

Таксама відавочна, што ў часе актыўных трансфармацыяў дзяржава мусіць прадбачыць падобныя цяжкасці пераходнага перыяду й своечасова запусціць адпаведныя праграмы рэабілітацыі й перападрыхтоўкі вызваляемага з падобных нерэнтабельных прадпрыемстваў персаналу. Людзей трэба падтрымаць матэрыяльна, дапамагчы ім авалодаць запатрабаванымі рынкам спецыяльнасцямі, даць ім новы шанец знайсці сваё месца ў новых рынкавых умовах.

Туды, дзе ёсць кваліфікаваныя працоўныя кадры й спрыяльны інвэстыцыйны клімат, прыходзіць інвэстар, ствараюцца новыя працоўныя месцы, вырашаецца праб-

лема беспрацоўя й назіраецца рэальны рост жыццёвых стандартаў. Таму, любой краіне, у тым ліку й сучаснае Польшчы, як паветра патрэбен дастатковы прыток інвэстыцыйнага капіталу, адкрыццё новых фірмаў і прадпрыемстваў, новых працоўных месцаў. Узровень заробкаў і ўмовы працы будуць таксама няспынна расці. Гэтым шляхам прайшлі многія нашыя суседзі. Сёння гэта ня толькі геаграфічна, але й цывілізацыйна, новыя эўрапейскія краіны.

Пан Кшыштаф Палінскі паведаў пра цікавае даследаванне хатніх гаспадарак, якое праводзілася напрыканцы 1990-х гадоў у Польшчы, у часе якога апытваліся сем'і, якія маюць аднаго альбо двух беспрацоўных.

Аказалася, што 97% падобных сем'яў мае каляровыя тэлевізары, 80% — відэамагнітафоны й пральныя аўтаматычныя машыны, 20% — аўтамабілі. Гэтыя людзі ня маюць дастаткова грошай і ня маюць працы. Але яны хочуць мець шмат таго, што ёсць у іншых людзей. І гэта — натуральна. Людзі хочуць жыць лепей.

Адначасова яны бачуць вялікую розніцу ў заробках і ўзроўні жыцця па краіне. Адны працуюць за 1 000 зл. у месяц, другія — за 5 000 зл., іншыя — за 50 000 зл. Напрыклад, мэнэджэр буйнога банку зарабляе штомесячна 650 000 зл. (200 000 USD).

І людзі гэта ўсё бачаць у газэтах, па тэлевізіі.

Яны робяць высновы, што жывуць усё горш і горш, бо адчуваюць сябе жабракамі ў параўнанні з падобнымі прыкладамі розніцы ў даходах і ўзроўню жыцця.

Штотыднёвік „Палітыка” робіць штогадовы аналіз колькі неабходных рэчаў можна купіць на сярэдні заробак у Польшчы. Досьледы праводзяцца з канца 1980-х гадоў.

У гэтым аналізе вельмі добра бачна розніца ў даходах звычайнай польскай сям'і ў канцы 1980-х гадоў і цяпер. Тая розніца на асноўны спажывецкі кошык тавараў зараз складае 2,5-3 разы. І гэтая тэндэнцыя росту

захоўваецца. Але ўяўленьні палякаў пра тое, што яны хочуць, што яны мусяць мець — растуць яшчэ хутчэй.

Такім чынам рост спажывецкіх патрэбаў і адпаведных чаканняў у грамадстве, што стымулюецца рынкам, розніцай заробкаў і свабодным інфаабменам, значна перавышае сёньня рост рэальнага сярэдняга ўзроўню жыцця.

І гэта, на маю думку, ёсць асноўнай тэзаю аб'ектыўнай высноваю, якая мусяць быць пакладзена ў аснову любых будучых плянаў мадэрнізацыі й развіцця эканомікі, далейшага павелічэння жыццёвых стандартаў у краіне, пашырэння й умацавання пазыцыяў сярэдняе клясы ў грамадстве...

І гэта таксама тычыцца сферы адпаведных ментальных зменаў, узроўню адукацыі й магчымасцяў творчай самарэалізацыі ў сучасным польскім грамадстве.

Некалькі дзесяцігодзяў палякі жылі ў нейкім летаргічным паўсьне.

Спадар Кшыштаф Палінскі памятае ў 1960-х гадох гэтакі „стабільны камунізм”. Было дастаткова тавараў і прадуктаў. Людзі ня бачылі вялікай розніцы ва ўзроўні жыцця. Але рэальна былі жабракі, праблемныя сем'і, алькаголікі, хворыя... Канешне, былі й заможныя людзі. (У адрозненні ад рэспублікаў СССР у Польшчы нават тады існаваў прыватны бізнэс, а сельская гаспадарка мела толькі каля 20% калгасаў і саўгасаў. Але ў газэтах і на тэлебачанні не было відаць багацця. Дробных вытворцаў, рамеснікаў, якія выраблялі нешта й маглі зарабіць больш за астатніх моцна кантралявалі, каб яны нянадта шмат „высоўваліся”).

— У 60-х гадах было вельмі папулярным і негатыўным слова „спэкулянт”. Калі я запытаўся ў сваёй 23-гадовай дачкі хто такі спэкулянт, яна адказала, што ня ведае. Калі я патлумачыў ёй, што ў мінулым спэкулянтамі называлі тых, хто набываў тавары па танных коштах, а потым, недзе ў іншым месцы, прадаваў іх даражэй, яна не магла зразумець, што ў гэтым кепскага.

Сапраўды, камэрцыя — пабудаваная на законах рынку. Кошт тавару ўсталёваецца ў адпаведнасці з наяўнай рынкавай кан'юнктураю, попытам і прапановаю. Недахоп тавару, дэфіцыт, павялічвае попыт і абумоўлівае адносна вышэйшыя ўзроўні коштаў. Такім чынам, пры насычэнні рынку неабходнымі таварамі дэфіцыт знікае, бо тавары імкнучца туды, дзе іх можна прадаць даражэй, дзе на іх існуе павялічаны попыт. Калі рынак ураўнаважвае попыт і прапанову, знікае й значная розніца ў коштах.

Змены цывілізацыйныя, узаемазвязаныя з эканамічнымі зменамі. Аднак, мэнтальныя змены могуць наступіць толькі з часам і ростам узроўню адукацыі ў грамадстве. З гэтага вынікае, што сфера адукацыі ёсць абсалютным прыярытэтам і важнейшым чыннікам для прагрэсыўнага развіцця грамадства.

Кшыштаф Палінскі зазначаў, што на пачатку 1990-х у Польшчы было 6-7% людзей з вышэйшай адукацыяй. У той самы час Беларусь і Літва мелі прыкладна па 20%, Фінляндыя — 30%.

Зараз у Польшчы гэты паказчык павялічыўся да 10-11%. Але ў Літве ён складае ўжо 35%, у Фінляндыі — 40%. Зараз у польскім грамадстве нарастаючымі тэмпамі павялічваецца колькасць людзей, што ідуць атрымліваць вышэйшую адукацыю ў ВУЗы.

Пры гэтым, у 1990-х гадах самымі папулярнымі спецыяльнасцямі лічыліся маркетынг, мэнэджмент, бізнэс і эканоміка. А з 2000 года прыярытэты змяніліся. Цяпер самымі папулярнымі ёсць сацыялёгія й псыхалёгія. На гэтыя спецыяльнасці конкурс сягае аж да 60-70 чалавек на адно месца.

На думку аўтара, уяўляецца натуральным, што для забеспячэння працэсу пераходу колькасці тавараў у новую якасць і адраснасць прапановаў патрабуюцца новыя ўмовы й веды пра спажыўца. Новыя віды тавараў маюць неабходнасць у адпаведнай якаснай рэкламе, у фармаваньні новай спажывецкай нішы для па-

велічэння аб'ёмаў вытворчасці й шырокай рэалізацыі гэтых тавараў ва ўмовах часовага зніжэння канкурэнцыі... Рост рэнтабельнасці й эфектыўнасці бізнэсу ў падобных умовах забяспечвае ўмацаванне канкурэнтных пазыцыяў фірмы на рынку, рост папулярнасці ейнага брэнду сярод спажыўцоў.

Такім чынам, маючы дастатковы досвед вывучэння рынкавай кан'юнктуры, спосабаў кіравання й дзейнасці ва ўмовах эканамічных заканамернасцяў, фірмы суткнуліся зь неабходнасцю „прасоўвання тавараў” і „фармавання спажывецкага рынку”, неабходнасцю ўлічваць вельмі важкі складнік — людзкі фактар.

Ён выйшаў на першае месца й сёння кожны разуме, што не дастаткова нешта вырабляць, трэба дакладна ведаць што, калі й у якой колькасці вырабляць, у якім выглядзе й па якіх коштах прапаноўваць, як распавесці пра тавар так, каб гэта пачулі патэнцыйныя пакупнікі — трэба ведаць чалавека, спажыўца, супрацоўніка фірмы й г.д.

Кшыштаф Палінскі, які добра ведае прадмет размовы, спасылаючыся на лічбы й факты вельмі яскрава паказваў рэальны стан рэчаў, які тычыцца розных аспектаў сацыяльна-эканамічнага й ментальнага стану грамадства ў параўнанні зь мінулым.

Ён нагадаў, што ў 1990-х гадах у Польшчы было 54 тысяч фірмаў. Пры гэтым 50 тысяч фірмаў былі ўтвораныя з аднаго чалавека. Гэткая колькасць людзей прайшла своеасаблівую практыку, школу прадпрымальніцтва. У тых, у каго нічога не атрымалася ў выніку, як мінімум таксама застаўся базысны ўзровень ведаў.

Аказваецца, Польшча была адзінай краінай сацыялістычнага блёку, у якой заўсёды працавалі фэрмеры. У сельскай гаспадарцы было занята каля 38% працадольнага насельніцтва. Сёння — гэта 18%.

У сучаснай сфэры вытворчасці Польшчы працуе 40% усяго занятага насельніцтва. І гэта вельмі шмат. Напры-

клад, гэты паказчык у ЗША — блізу 16%. За акіянам у сферы паслугаў працуе аж 84% занятага насельніцтва.

Колькасць маладых палякаў ад 18 гадоў сёння складае каля 30 млн. чалавек. Афіцыйна працуючых у краіне — 13,5 млн. чал., альбо 34% грамадзянаў Польшчы. Яны ўтрымліваюць усе 100% палякаў.

Аказваецца, гэткае прапорцыя існуе й у 20 краінаў, лідараў сусветнай эканомікі. Але ў Польшчы маецца 8 млн. непрацуючай моладзі ўзростам да 18 гадоў, а таксама каля 9 млн. пэнсінераў і інвалідаў, 3 млн. — беспрацоўных... І кожны атрымлівае штомесячную пэнсію, дапамогу па беспрацоўю й сацыяльную дапамогу.

Такім чынам, сёння ў Польшчы на аднаго працуючага прыходзіцца адзін беспрацоўны працаздольнага веку ад 18 да 68 гадоў. Такая-ж сытуацыя назіраецца, напрыклад, і ў Нямеччыне. Але нацыянальны даход у разліку на аднаго жыхара ў Нямеччыне — у 10 разоў большы, чым у Польшчы.

Так, безумоўна, палякі імкнуцца да сусветных стандартаў. Яны маюць шмат амбіцыяў, жаданняў. І мару — жыць, напрыклад, як у Нямеччыне.

Але менавіта зь немагчымасцю хуткага росту ўзроўню жыцця й рэалізацыі гэтае мары звязана больш за ўсё расчараванняў у Польшчы. Для дасягнення высокіх сацыяльна-эканамічных стандартаў аб'ектыўна трэба шмат чаго зрабіць, шмат працаваць, патрэбен значны запас часу.

Паказальна, што сёння ў Польшчы цяжка знайсці рабочых за 1 000 зл. І гэта тлумачыцца тым, што беспрацоўны тут атрымлівае 450-500 зл. наяўнымі. Пры гэтых заробках, з улікам выдаткаў на дарогу да працы, ежу (каля 200-300 зл.), у яго рэальна заставалася б 700-800 зл. У такіх варунках розніца з дапамогай па беспрацоўю складае толькі 250-300 зл. Аднак, за такія грошы мала хто з палякаў адмовіцца ад свайго беспрацоўнага статусу.

Акрамя таго, у Польшчы працуе нелегальна каля 2,5 млн. мігрантаў: беларусаў, украінцаў... Толькі ў адной Варшаве з 2 млн. жыхароў маеца 30-40 тыс. апякунак дзяцей, сядзелак. Пры гэтым вельмі цяжка знайсці апякунку з заробкам меншым за 1,5 тыс. зл.

З аднаго боку, у Польшчы назіраецца высокі ўзровень беспрацоўя — да 18%. З другога, можна сказаць, што актуальнасць гэтае тэмы для саміх беспрацоўных палякаў ня надта вялікая.

Гэта вынікае з праведзеных у жніўні 2005 г. сацыялягічных досьледаў. Так, беспрацоўным было прапанавана абраць адзін з трох варыянтаў адказу ў анкеце.

Я гатовы на:

- любую працу;
- любую працу, якая добра аплачваецца;
- любую добра аплачавемую працу, пры ўмове, што яна будзе адпавядаць майму ўзроўню адукацыі й маштабу.

Аказалася, што на апошняе пытаньне адказала 90% рэспандэнтаў. Таму, можна зрабіць выснову, што беспрацоўе для большасці апытаных — ня надта актуальная зьява.

У Польшчы, як і паўсюль у свеце, існуе й своеасаблівы плят маргіналаў.

Прыклад з двума беспрацоўнымі аматарамі алькаголю, якія звычайна „ашываюцца” ля вясковае крамы й практычна заўсёды на падпітку — яшчэ адно цікавае назіраньне ў гэтае сфэры. Калі да аднаго зь іх аднойчы падышоў гаспадар лецішча й прапанаваў зрабіць канкрэтную працу за добрыя грошы, ён выругаўся й адмовіўся. Яго, аказваецца, нават абразіла падобная прапанова. Для гэтых асобаў больш важкім ёсць пачуцьцё роўнасці ў сваім, практычна дэклараваным асяродзьдзі, у асяродзьдзі сваіх паплечнікаў-сабутэльнікаў. І калі нехта „купіцца” на „спакусу” зарабіць грошы, ён аўтаматычна рызыкуе парушыць закон „зоны” й згубіць

давер у астатніх. Таму ён ня можа раптам стаць лепшым за сваіх „братаў па сьветапоглядзе” й такім чынам — ім здрадзіць. Ём утульна ў сваім асяродзьдзі, у сваім замкнёным сьвеце. Яны нічога ня хочуць мяняць у сваім уласным жыцьці.

Пры гэтым, сацыёлягі адзначаюць, што 20-30% палякаў проста ня могуць знайсці сваё месца ў жыцьці. Для іх ёсьць вялікім пытаньнем, што з сабою рабіць і чым займацца?

Іншая вялікая група — гэта тыя, што жывуць у вёсках і зарабляюць малыя грошы. Але яны ня ў стане нічога зрабіць, каб якасна зьмяніць сваё жыцьцё да лепшага. Яны проста жывуць ілюзіямі, хочуць зарабіць, але адразу вялікія грошы. Менавіта людзі з гэтага асяродзьдзя маюць менш дастаткаў альбо зьяўляюцца беспрацоўнымі. Яны вельмі часта трапляюць у сытуацыі самападману й наступнага расчараваньня.

Цяперашняе польскае грамадзтва адкрыта й шмат кажа пра карупцыю. Людзі асэнсавалі гэтую праблему й імкнуцца як мага хутчэй ад яе пазбавіцца. 15 год назад практычна нічога не рабілася без хабару. Карупцыя была як бы правілам жыцьця. Зараз карупцыя — гэта калі нехта скраў мільён злотых, альбо калі лекар бярэ хабар за апэрацыю. А раней хабар давалі для таго, каб, напрыклад, проста набыць мяса ў краме. І то не была карупцыя. Гэта рабілі для таго, каб пражыць. Зараз людзі хочуць пазбавіцца падобнай заганнай традыцыі нешта даваць камусьці дзеля таго, каб атрымаць належнае па законе.

Хуткія трансфармацыі ў эканоміцы вельмі небясьпечныя для асноваў грамадзкай маралі. Людзі, што трапілі ў новыя для сябе ўмовы, не вытрымліваюць выпрабаваньня рынкам. Яны як бы пачынаюць раптам губляць натуральныя для іх у мінулым шляхетныя якасьці. Яны пачынаюць зайздросьціць і імкнуцца за прыбыткам любымі сродкамі, імкнуцца зарабіць адразу шмат „лёгкіх

грошай”. Яны бачуць вакол багацьце й ім падаецца, што ўсе зарабілі свае сродкі падобным чынам.

Але прыклад з дзяўчынаю, якая пачынала цяжка працаваць і зрабіла пасьяпховы бізнэс, адкрыла ўласную краму, пачала вучыцца.

А іншыя людзі думалі, што яны таксама працавалі цяжка, аднак не зарабілі сабе на краму. Як тады, гэтак і зараз трэ проста выкарыстаць момант і знайсці ўласную нішу.

Напрыклад, калі ёсць магчымасьць набыць у Беларусі цэмэнт і прадаць яго тут, то можна зарабіць вялікія грошы. Калі нехта ўбачыць гэта з боку, падумае, што столькі грошай немагчыма зарабіць так хутка. Гэта азначае, што грошы былі скрадзеныя. І сапраўды, каб купіць цэмэнт у Беларусі на экспарт, трэба даць хабар. І другі раз хабар трэба даць тут, каб прадаць цэмэнт у Польшчы.

Як на прыкладзе гэтай сытуацыі, людзі бачаць, што адны хутка зарабляюць вялікія грошы, а другія зарабіць нічога ня могуць. Самае простае, што прыходзіць у галаву, што гэта ёсць парушэньне закону й карупцыя. І часткова так яно й ёсць. Але, таксама вельмі часта ёсць і тое, што цяжкай працаю па 16 гадзінаў у суткі чалавек дасягае сапраўднага посьпеху. Толькі гэта для большасьці цяжка зразумець, бо мы й надалей працягваем жыць пад уплывам „камуністычнае зоны”, якая давала нам начуцьцё бясьпекі. Было адчуваньне, што ўсе мы больш-менш аднолькавыя.

Уладыслаў Гамулка быў 13-14 гадоў першым сакратаром партыі ў Польшчы й зболшага вызначыў мысьленьне палякаў. Напрыклад, мэнтальнасьць бацькоў. Гэта быў авантурны чалавек. Ён часта рабіў рэвізіі, перасьледваў партыйцаў за тое, што яны багацелі...

Крыніцаю пратэстаў у 1970-х гадох было ня тое, што палякам кепска жылося, але тое, што некаторыя партыйцы жылі вельмі й вельмі заможна. Яны мелі магчымась-

ці выезду за мяжу, мелі спэцыяльныя крамы, усемагчымыя ільготы й прывілеі... Гэткая несправядлівасьць была бачная людзям. І тады было ўсё проста. Было вядома, хто ва ўсім вінаваты. Гэта — партыя ўлады й ейныя дзеячы.

Сёньня няма партыі, няма дзеячоў партыі, зьмянілася сыстэма. Але й зараз ёсьць тыя, што зарабляюць вельмі шмат, і тыя, што зарабляюць вельмі мала. І людзі задаюць сабе пытаньне: „Хто ў гэтым вінаваты?” І ў асноўным такія пытаньні сабе задаюць людзі сталыя, бедныя, малаадукаваныя й пакрыўджаныя. Яны не разумеюць гэтага сьвету, адчуваюць, што ён для іх небясьпечны. Яны пачынаюць зайздросьціць і злуюцца на тых, у каго ўсё атрымліваецца іначай, хто можа ўдала выйсьці з сытуацыі, хто мае посьпех.

Ёсьць вялікая бездань паміж маладымі людзьмі, якія жывуць у розных умовах.

У вялікім горадзе малады чалавек ходзіць у ліцэй, вучыцца у добрых настаўнікаў. Ягоня бацькі працуюць і добра зарабляюць. У яго ёсьць кампутар з пастаянным доступам у інтэрнэт. Ён ходзіць на выставы, у тэатар і кіно. Ён мае магчымасьць вучыць дадаткова яшчэ 2-3 мовы. І вымяральнікам ягонага посьпеху ёсьць тое, што потым ён ідзе вучыцца ў Оксфард ці Гарвард.

Так, некалькі соцень тысячаў палякаў сёньня вучацца за мяжою.

І другі малады чалавек, якому таксама 17-18 год. Але ён жыве ў малым гарадку, дзе раней быў калгас ці саўгас. Ён ня ходзіць у ліцэй, бо ня мае на гэта грошай. Ягоня бацькі не працуюць, атрымліваюць дапамогу па беспрацоўі й маюць выпадковыя нелегальныя заробкі. Кампутар ён бачыў пару разоў у жыцьці. У школе слабы настаўнікі. Інтэрнэту ён можа й зусім ня бачыць. Але ён таксама бачыць тэлевізар. Ён бачыць чыйсьці посьпех. І ён, магчыма, гэткі-ж здольны малады чалавек. Але з самага пачатку яму наканавана жыць у горшых умовах і застацца за мяжою посьпеху.

І сотні тысячаў маладых людзей у Польшчы жывуць у падобных умовах.

Менавіта з гэтага асяродзья маладыя людзі зольшага трапляюць у нацыянал-фашыстоўскія групкі й адпаведны ўплыў. Гэта яны, пакрыўджаныя жыццём, могуць спагнаць сваю злосьць у нападах на турыстаў, зьбіцьці замежных студэнтаў...

І гэта таксама вялікая праблема ў Польшчы. Праблема ў тым, каб бедным дзецям кожны дзень даць цёплую ежу, каб даць ім стыпэндую для нармальнага вучання, даць ім шанцы для таго, каб вырвацца з-за мяжы жабрацтва й азлобленай бездапаможнасці.

Вельмі абнадзейвае, што на працягу апошняга году ў Польшчы на вырашэньне гэтае праблемы пачалі ісьці вялікія сродкі. Шматдзетныя сем'і атрымліваюць на кожнага юнака ад дзяржавы па 30 даляраў на кніжкі, падручнікі й школьную форму. Бяз гэтых малых сродкаў дзеці проста не маглі-б вучыцца. Менавіта гэтыя дзеці зьяўляюцца надзеяй для зьмены сытуацыі, бо іхныя бацькі ўжо проста няздольныя мяняцца й адаптоўвацца да новай сыстэмы.

Акрамя таго ў Польшчы разьвіваецца сыстэма стыпэндыяў. Гэтым займаецца грамадзянская супольнасьць, ейныя ініцыятыўныя людзі. І з году ў год іх становіцца ўсё больш і больш.

У Кшыштафа Палінскага ёсьць знаёмы ксэндз, які стварыў таварыства, у якім займаюцца дзеці з маламаёмасных сем'яў. Ён дапамагае ім зь лекцыямі, падручнікамі, дае цёплую ежу, адзеньне. У гэтым годзе каля 2 000 дзяцей выехалі па адпачынак на мора. Для шматкаго зь іх гэта былі першыя падобныя вакацыі.

І людзі ахвотна даюць грошы на падобныя рэчы. У гэтым годзе ксэндз сабраў на падобную дабрачынную дзейнасьць ужо больш за 2 млн. зл. І ён ужо навучыў сотні маладых людзей, якія аддаюць свой свабодны час на дапамогу дзецям.

Назіраецца новая для Польшчы сытуацыя, калі ўзні-каюць і актыўна працуюць малыя фонды па дапамозе дзе-цям, няўрадавыя ініцыятывы й арганізацыі. У асноўным у іх працуюць маладыя людзі — таксама нашыя дзеці.

Такім чынам, можна заўважыць, што ва ўмовах вялі-кай розніцы ў даходах і існуючай праблемы ў грамадз-тве дзейнічае свабода СМІ й асацыяцыяў, разьвіваецца адкрытая грамадзянская супольнасьць. А дабрачынна-выхаваўчая, адукацыйная дзейнасьць НДА й грамадзян-скіх ініцыятываў, прыватных фондаў — становіцца дзей-ным інструмэнтам актывізацыі грамадства на вырашэнь-не існуючых праблемаў.

Кшыштаф Палінскі аб палітыцы ў Польшчы

Распавядаючы аб нюансах палітычнае сфэры й параў-ноўваючы сёньняшні стан з 15-гадовым мінулым, актыў-ны ўдзельнік пераменаў і польскай „Салідарнасьці” Кшыштаф Палінскі распавёў пра свае назіраньні, выка-заў нечаканыя і, як падаецца, вельмі істотныя для Бела-русі высновы.

Так, самае цікавае ў польскай палітыцы, што ўсе пе-рамены, уся трансфармацыя, што адбылася ў Польшчы была здзейсьнена дзякуючы меншай, але арганізаванай і актыўнай часткі грамадства.

У 1989 годзе адбыліся першыя свабодныя выбары ў Польшчы. У іх удзельнічала 60,5% грамадзянаў. За „Са-лідарнасьць” галасаваў 61% тых, хто прыйшоў да выбар-чых участкаў, альбо 34% ад агульнай колькасьці выбарні-каў у краіне. Такім чынам, існуе міт аб тым, што баль-шыня людзей у Польшчы хацела рэвалюцыі й пераменаў.

У 2005 г. на парлямэнцкіх выбарах у Польшчы ўдзельнічала каля 46% выбарнікаў. Партыя ПіС (Права й Справядлівасьць — лідар Яраслаў Качынскі) атрыма-ла 26,5%, Грамадзянская Плятформа (лідар Дональд Туск) — 24%. Сумарна гэта 50,5%. Разам зь іншымі прадэмакратычнымі партыямі, якія атрымалі 3,5%, мож-на лічыць, што за дэмакратычны выбар прагаласавала

54% ад тых, што прыйшлі на выбары. Атрымліваецца, што на апошніх парлямэнцкіх выбарах у Польшчы з тых, хто мае права голасу толькі каля 25% прагаласавалі за дэмакратыю. Калі ўлічыць яшчэ некаторыя дробныя партыі, якія падобныя на дэмакратаў, то цалкам атрымалася б каля 30%.

Такім чынам, прыходзіцца канстатаваць, што на працягу 15 гадоў у гэтым пытанні мала што змянілася.

Рэальныя лічбы сведчаць, што 2/3 ці 66% людзей у Польшчы ў 1989 годзе альбо не галасавала за „Салідарнасьць”, альбо зусім не галасавала.

Высноваю ёсць тое, што рэвалюцыі заўсёды робіць актыўная й арганізаваная меншасць пры маўклівай згодзе большасці. Польшча тут — яскравы прыклад.

Напрыканцы двухгадзіннай сустрэчы, я задаў пану Палінскаму апошняе пытаньне.

— Як бы Вы асабіста, адзін з актыўных удзельнікаў пераменаў у краіне, адным словам сфармулявалі-б найважнейшы вынік той сыстэмнай трансфармацыі, якая адбылася ў Польшчы за апошнія 15 год? Адным словам назваць тое, што зьявілася сёння. Чаго не было й не магло быць у мінулым.

Адказ быў імгненным, цвёрдым і ўпэўненым. Было бачна, што Кшыштаф Палінскі абсалютна дакладна ведае, за што змагаліся ягоныя сябры, што зьяўляецца сапраўднай каштоўнасьцю для яго самога й ягонай краіны.

— Шансы. Шансы, якія зьявіліся для ўсяго народу, для кожнага чалавека. Гэта тыя магчымасці, што рэальна зьявіліся ў нашых дзяцей, у новых пакаленьняў палякаў. Шансы ўплываць на сваё жыццё й жыццё ўласнай краіны, быць незалежным народам і будаваць узаемавыгодныя стасункі зь іншымі народамі такім спосабам, які толькі ад нас залежыць — праз кантакты й узаемадзеянне, узаемапавагу й працу дзеля лепшае будучыні.

Вельмі цяжка мець свабоду й навучыцца быць сапраўды вольнымі. Але яшчэ цяжэй, мы гэта добра ве-

даем, назаўсёды пазбавіцца свабоды ў абмен на пачуцьцё бяспекі, якую можа нехта гарантаваць на тэрыторыі абмежаванай свабоды — на „зоне”. Таму, хто жыве ў гэтай „зоне” ня трэба надта думаць як правесці час. У такой „зоне”, у такім ладзе, жыцьцё ідзе па вызначаным не табою раскладзе, там атрымліваюць ежу, ёсць дах над галавою...

І гэта бяспечна й проста, няма асаблівых праблемаў. Але няма й жыцця — ёсць існаваньне.

Упэўнены, найважнейшае тое, што палякі сёння атрымалі рэальную ўладу над сваім уласным жыцьцём. Самі вырашаюць, што для іх важна й што ім неабходна рабіць.

У прынцыпе — усё магчымае. З’явіліся шырокія магчымасьці.

Дачка на вакацыі вырашыла зьездзіць папрацаваць за мяжу. Узяла пашпарт і паехала. Я свой пашпарт атрымаў даўно, але тады я ня меў такіх простых чалавечых магчымасьцяў. Цяжка кудысьці паехаць — з камуністычнае „зоны”. Працаваць можна было-б, канешне, і ў Польшчы. Але самае галоўнае ў тым, што кожны зараз сам вырашае й мае ўласны выбар. Гэта вельмі важнае пачуцьцё, што твой лёс належыць толькі табе. Ты — гаспадар самаго сябе й можаш зрабіць са сваім жыцьцём, што захочаш. Але ў гэтым — і вялікая адказнасьць. Трэба навучыцца карыстацца ўласнай свабодай.

Атрымліваецца так, што новы стан грамадства ў Польшчы, адкрытыя дзьверы, свабодныя дарогі, марудны працэс псыхалягічнае рэабілітацыі й паступовых мэнтальных зьменаў пасля пакіданьня „зоны”, неабходнасьць самастойна прымаць уласныя рашэньні й навучыцца быць сабою — патрабуюць адпаведнай адукацыі й адпаведных навучальных праграмаў.

Відавочна, што большасьць людзей, усё грамадства, яшчэ мусім прайсці гэтым шляхам — навучыцца быць свабоднымі й жыць у свабодзе.

**Сустрэча з доктарам Пятром Сітнеўскім
з Вышэйшай Школы Публічнай Адміністрацыі
ў Беластоку**

Сустрэча з доктарам Пятром Сітнеўскім, на якой ён вызначыў свае прыярытэты, расставіў пэўныя акцэнтывы гэткай шырокай тэме як сыстэмныя трансфармацыі ў Польшчы за апошнія 15 гадоў, была ў пэўнай ступені й пацьверджаньнем мінулых высноваў і адкрыцьцём новага, я-б сказаў, лібэральнага погляду на сытуацыю.

Так, відавочна, погляд прыхільніка Дональда Туска й ягонай партыі Грамадзянская Плятформа была цікавай, тым больш, што гэта была пазыцыя навукоўцы й выкладчыка, прафэсіянала вышэйшага рангу. Што-ж, на ягоную думку, было пасьпяховым, станоўчым, а што адмоўным у гэтым працэсе?

Найважнейшымі вынікамі сыстэмнае трансфармацыі, якая адбылася ў Польшчы за апошнія 15 год, доктар Пятро Сітнеўскі бачыць у рэформе мясцовага самакіраваньня, дэцэнтралізацыі й рэальным падзеле ўлады.

1) Рэформа мясцовага самакіраваньня й дэцэнтралізацыя ўлады.

Рэформа адбывалася ў два этапы. У 1990 годзе зьявіліся гміны, ніжэйшыя мясцовыя адміністрацыйныя адзінкі, нізавая база самакіраваньня ў Польшчы.

У 1998 г. зьявіліся паветы й ваяводзтвы, якія мелі ўласныя бюджэты й мусілі былі вырашаць лякальныя пытаньні функцыяваньня й разьвіцьця ўсёй мясцовай інфраструктуры.

Самадэцэнтралізацыя ўлады зь юрыдычнага пункту гледжаньня — вельмі добрая зьява. Але, нават у гэтым станоўчым пераўтварэньні ёсьць свае практычныя пытаньні, якія ўзьнімае жыцьцё й якія, з пункту гледжаньня людзей, трэба дапрацоўваць і ўдасканалваць. Сыстэма мусіць быць гнуткай і ўлічваць зваротную сувязь з грамадствам і рэальныя ўмовы функцыяваньня.

2) Празрыстасьць улады й новая якасьць права.

Польшча живе сёння з новым асноўным законам. За годы сыстэмных трансфармацыяў тут адбылася рэальная канстытуцыйная рэформа. Пасля адмены камуністычнай канстытуцыі да моманту прыняцця новай, краіна існавала ва ўмовах пераходнага перыяду, калі дзейнічала малая канстытуцыя РП.

У 1997 г. на канстытуцыйным рэфэрэндуме палякі прынялі свой новы асноўны закон, які замацаваў пазытыўныя перамены і вызначыў галоўныя прынцыпы, па якіх сёння жыве краіна, у межах якіх працуе ейнае асноўнае прававое поле.

Новай канстытуцыяй Польшчы забараняюцца партыі і арганізацыі, што маюць у праграмах зварот да таталітарных мэтадаў і практыкі дзейнасці нацызму, фашызму і камунізму, а таксама забараняецца расавая і нацыянальная нянавісьць, ужываньне гвалту з мэтай захопу ўлады альбо ўплыву на палітыку дзяржавы, засакрэчваньне адпаведных забароненых арганізацыйных структураў і іхняга сяброўства.

У 2002 г. быў прыняты закон, адпаведна якому ўся інфармацыя, што тычыцца кіраўніцтва ўсіх узроўняў улады адкрытая для грамадства. Любы чалавек можа запрасіць гэтую інфармацыю, карыстаючыся правам выбарніка. Любы карыстальнік персанальнага кампутара можа атрымаць зь Інтэрнэту афіцыйныя звесткі пра кіраўніцтва адміністрацыі любога места і любога ўзроўню.

Пры гэтым з 1998 г. законам дакладна вызначана чаго нельга рабіць і што не павінна быць у кіраўніка ўлады і ягоных блізкіх, дакладна рэглямэнтаваныя і прапісаныя ўсе забароны. Закон выключае практычна ўсе розначытаньні і магчымыя парушэньні альбо злоўжываньні палажэньнямі заканадаўства.

І гэта — абсалютна новая якасьць права. Законамі вызначаецца тое, што нельга рабіць. Усё астатняе — не забаронена. Але жыцьцё заўсёды ўносіць свае карэктывы і людзкі фактар тут застаецца вызначальным. Пра-

цэс патрабуе часу й пастаянных пазытыўных намаганьняў грамадства.

Але ўжо сёньня бачна, што нягледзячы на зразумелыя складанасьці й праблемы, краіна дасягнула неабходных дэмакратычных стандартаў, упэўнена й рашуча ўвайшла ў дэмакратычную эўрапэйскую прастору.

3) Незалежная судовая сыстэма, магчымасьць судовай абароны правоў чалавека.

Вельмі важна, што закон пачаў дзейнічаць і суды, як незалежная галіна ўлады, пачалі выконваць свае натуральныя функцыі. Праз судовую сыстэму рэальным стаў грамадзянскі й праўны кантроль мясцовае адміністрацыі на любым узроўні.

Так, гэты важкі аспект права здзяйсняе Адміністрацыйны Суд па правах чалавека ў дачыненнях грамадзянаў з адміністрацыямі. Існуе два ўзроўні: Ваяводзкі Адміністрацыйны Суд і Касацыйная інстанцыя для абскарджваньня прынятых ніжэй рашэньняў. Падобная структура існавала з 1981 года, але яна рэальна проста не працавала. І 15-гадовы перыяд прайшоў не дарэмна — сыстэма падзелу ўладаў і незалежны суд сёньня працуюць рэальна.

4) Свабода асацыяцыяў і стымулы разьвіцьця адкрытай грамадзянскай супольнасьці.

Грамадства закрытага аўтарытарна-каманднага тыпу пераўтварылася ў свабоднае й адкрытае грамадства дэмакратычнага тыпу. Грамадзянская супольнасьць атрымала імпульс для разьвіцьця й удасканаленьня, няўрадавы сэктар атрымаў дэмакратычную заканадаўчую базу, якая дазваляе сёньня скарыстоўваць грамадзянскую ініцыятыву ў карысьць дзяржавы, найменшымі выдаткамі супольна працаваць над вострымі сацыяльнымі праблемамі, рухаць краіну наперад, да дэмаратчных стандартаў і дабрабыту.

Свабода асацыяцыяў робіць магчымым артыкуляцыю самых складаных і актуальных праблемаў, данясеньне

праз незалежных СМІ інфармацыі аб існуючых праграмах і пазыцыях, ініцыюе актыўнасьць на супольную рэалізацыю гэтых праграмаў дзеля пазытыўнага вырашэньня наяўных праблемаў у грамадзтве.

Так, законам 1990 г. аб НДА (недзяржаўных арганізацыях) вызначана, што для стварэньня грамадзкай арганізацыі дастаткова тры чалавекі. Для таго, каб утварыць юрыдычную асобу, дастаткова пятнаццаць чалавек.

З 2003 г. у Польшчы зьявіўся дадатковы стымул для разьвіцьця грамадзкага сэктару, дадатковага фінансаваньня грамадзянскіх ініцыятываў і НДА. Закон вызначыў, што кожны суб'ект падаткаабкладаньня, прыватнік, бізнэс-оц, просты грамадзянін можа пералічыць 1% з сумы ўласных падаходных падаткаў непасрэдна на статутную дзейнасьць любой няўрадавай арганізацыі. І гэта актыўна пачало дзейнічаць. Грамадзянскія ініцыятывы атрымалі дадатковыя матэрыяльныя стымулы й падтрымку.

Пятро Сітнеўскі прывёў як прыклад, што ён асабіста ў гэтым годзе ахвяраваў вызначаную суму на карысьць вядомай грамадзкай арганізацыі „Госпіс”, якая займаецца лекаваньнем хворых на рак дзяцей.

Для таго, каб зарэгістраваць няўрадавую арганізацыю трэба падаць дакладна вызначаны прасьцейшы пакет дакумэнтаў у суд, зрабіць пры неабходнасьці некаторыя фармальныя праўкі й дачакацца самога акту рэгістрацыі, які робіцца без затрымак і практычна аўтаматычна ў выпадку адсутнасьці памылак. Калі арганізацыя мае жаданьне атрымліваць грашовую дапамогу ад любых грамадзянаў, яна дадаткова мусіць выканаць яшчэ некалькі нескладаных фармальнасьцяў.

5) Свабода СМІ як важнейшы інструмэнт разьвіцьця адкрытай грамадзянскай супольнасьці. Асьвятленьне актуальных праблемаў грамадзтва.

Незалежная прэса атрымала таксама рэальны сэнс і разьвіцьцё. СМІ ў Польшчы сёньня — рэальная й вялікая сіла.

Зыходзячы з наяўнасці гэтых асноўных фактараў у грамадстве, Польшча мае сёння ўсе асноўныя інструменты для барацьбы з такой складанай праблемай як карупцыя. Вельмі паказальным для польскага грамадства быў ініцыяваны свабоднымі СМІ працэс пад называм „Рывінгэйт”.

Распачала гэты працэс „Gazeta Wyborcza”, якая надрукавала інфармацыю пра тое, як адзін з вышэйшых уладных чыноўнікаў (Леў Рывін) за змену аднаго слова ў законе патрабаваў хабар памерам у 17 млн. даляраў. Па выніках гэтага артыкула была ўтворана парлямэнцкая камісія, якая даследвала сытуацыю напрацягу аднаго года. У выніку высакостаўлены карупцыянер трапіў за крата.

І за гэтым сачыла, гэта бачыла, усё грамадства. Падобны адкрыты працэс — вельмі станоўчы сыгнал і практычны доказ таго, што сыстэма ўзаемных стрымак і раўнавагаў, усе інструменты дэмакратычнага грамадства дзейнічаюць належным чынам. Яны можа й не прынеслі пакуль відавочных вынікаў, але новая сыстэма пачынае даваць канкрэтныя вынікі, няўхільна разьвіваць і ўдасканальваць дэмакратычныя мэханізмы ў грамадстве.

Заканадаўства сёння дае магчымасьць палякам не баяцца судовай адказнасці ў тым выпадку, калі яны робяць заяву аб тым, што былі вымушаныя даваць хабар і пазначаюць асобу карупцыянера. Адказваць па законе ў выпадку судовага разьбіральніцтва будзе толькі той, хто атрымліваў грошы. І гэтая, далёка не бясспрэчная пазыцыя заканадаўства, аднак, можа адыграць сваю станоўчую ролю ў барацьбе з карупцыяй.

6) Мэнтальны стан грамадства — глянбальная праблема ў часе дынамічнага разьвіцця краіны, трансфармацыі асноваў старой камуністычнай сыстэмы.

Патрэбен час для пэўных зьменаў мэнталітэту, разьвэрненьня адмоўных стэрэатыпаў старога мысьленьня й заганных звычак аўтарытарнага мінулага. Патрэбен час

і неабьякавасьць грамадства да гэтае складанейшае праблематыкі.

І тут галоўны акцэнт грамадства мусіць скіраваць, безумоўна, на працу з маладым пакаленьнем. Адукацыйныя праграмы й стажы, стыпендыі для малазабьясьпечаных студэнтаў, атрыманьне станоўчага міжнароднага досьведу — мае самы першы прыярытэт. Для Беларусі, якая імкнецца да пераменаў, на думку Пятра Сітнэўскага, гэтае пытаньне зьяўляецца таксама вельмі актуальным, у тым ліку й для барацьбы з дыктатарскім лукашэнкаўскім рэжымам.

7) Непасрэдны спосаб абраньня кіраўніцтва ўсіх галінаў улады.

З 2002 г. Польшча атрымала магчымасьці непасрэднага абраньня ўсіх кіраўнікоў на ўсіх узроўнях дэцэнтралізаванае выканаўчае ўлады. 10-12 гадоў існаваў прынцып, калі дэпутаты абіралі мэра са свайго складу. Сёньня гэта робіцца непасрэдна ўсімі мясцовымі выбарнікамі. Як мы бачылі, выбары ў мясцовыя ўрады выклікаюць у грамадзянаў найбольшую актыўнасьць і жывую зацікаўленасьць.

І гэта — рэальны інструмэнт грамадзянскага ўплыву на рашэньні мясцовай адміністрацыі, спосаб кантролю за дзейнасьцю непасрэдна абраных кіраўнікоў (войта, бурмістра й прэзыдэнта), выкананьне імі як бы зацьверджаных выбарнікамі перадвыбарчых праграмаў мясцовага разьвіцьця ў рэгіёнах.

Але, разам зь вельмі станоўчым аспектам гэтае бяспрэчна пазытыўнае зьявы, часам, узнікаюць і некаторыя негатыўныя праявы. Так, напрыклад, вельмі папулярнага ў лякальнай мясцовасьці войта, пры пэўных негатыўных абставінах (пры немагчымасьці належнага выкананьня ім неабходных функцыяў, сыстэматычным парушэньні правлаў паводзінаў і ўжываньні алькаголю ...), да чаго працяўляюць абьякавасьць выбарнікі, становіцца даволі цяжка адклікаць з займаемай пасады.

Акрамя таго, на самых нізкіх узроўнях мясцовае ўлады, на думку спадара Пятра Сітнеўскага, адміністрацыя — надта палітызаваная. Для функцыянаваньня адміністрацыяў робіцца наём супрацоўнікаў і гэта адбываецца не заўсёды зыходзячы з прафэсійных якасьцяў кандыдатуры. Але, безумоўна, існуе пераважная большасьць адвартных, станоўчых і, нават, паказальных прыкладаў.

Пасьля перамогі новага кіраўніка мясцовага самакіраваньня ў г. Каліш, у складзе мясцовае адміністрацыі зьявіліся толькі два чалавекі. Астатнія спецыялісты засталіся працаваць адзінай камандай, бо зьяўляюцца добрымі прафэсіяналамі. І гэта залежыла ад таго, што асноўным жаданьнем новай кіраўніцы адміністрацыі была рэалізацыя ўласнай перадвыбарчай праграмы, дасягненьне пастаўленых мэтаў, выкананьне канкрэтных задачаў разьвіцьця гміны.

Такім чынам, можна канстатаваць, што няма ідэальных сыстэмаў. Заўсёды можна знайсці адмоўныя прыклады й выключэньні. Усё — адносна. Але, на прыкладзе суседняе Польшчы, пры параўнаньні цяперашняе й мінулае аўтарытарнае сыстэмы, безумоўна, мясцовае самакіраваньне ёсьць бясспрэчным вялікім плюсам. Сыстэма эфэктыўная й мае вялікія патэнцыі. Яна будзе ўдасканалвацца й працаваць на дабрабыт усяго грамадства, кожнага чалавека. У дэмакратыі сёньня няма вартай альтэрнатывы. Ёсьць толькі спосабы й інструмэнты разьвіцьця й удасканаленьня гэтае сыстэмы.

8) Фінансавыя праблемы й складаная сыстэма падаткаабкладаньня.

Пры гэтым, немагчыма не сказаць пра цяжкасьці ў фінансавай сыстэме краіны.

Доктар Пятро Сітнеўскі прыводзіў прыклады вельмі складанай сыстэмы налічэньня падаткаў, у якой нават адукаванаму чалавеку вельмі цяжка разабрацца. Спрашчэньне сыстэмы падаткаабкладаньня, за якое выступаў у сваёй праграме Дональд Туск ад партыі Грамядзян-

ская Платформа, на думку доктара Сітнэўскага аздаравіла-б фінансавую сыстэму, ажывіла прадпрымальніцкую ініцыятыву й давала-б дадатковыя бюджэтныя паступленьні. Прапановы былі па стварэньні простаі і яснай формулы падаткаабкладаньня — 15/15/15. Гэта выплаты адпаведна: ад фізычнай асобы, ад фірмы й падатак ПДВ (падатак ад тавараў і паслуг, які закладаецца ў кошце кожнага вырабленага прадукту). Але, Дональд Туск набраў толькі 46% на выбарах прэзыдэнта Польшчы. Перамог прадстаўнік ПіС (партыі Права й Справядлівасьць) Лех Качынскі, які нічога не зьбіраўся мяняць у падаткавай сыстэме. Ці будзе што-небудзь рабіцца ўрадам Казімежа Марцінкевіча ў гэтай галіне — пакажа час.

9) Цяжкасьці незавершанасьці працэсу дэкамунізацыі ў краіне.

Асобным адмоўным фактарам і тормазам на шляху станоўчых пераўтварэньняў у краіне доктар Пятро Сітнэўскі адзначыў нявырашаную праблему з працэсам дэкамунізацыі. Гэтая праблема заўсёды нагадвае пра сябе ў часе новых выбарчых кампаніяў. Ён лічыць, што, магчыма, у мінулым была зроблена сур'ёзная памылка, калі ня быў прыняты закон „Аб люстрацыі”, які-б забараняў займаць адказныя пасады былым актыўным удзельнікам камуністычнае партыі ў Польшчы.

Такім чынам, не была праведзена рэальная дэкамунізацыя на ўсіх узроўнях кадровай лесьвіцы, што сёньня нэгатыўна ўплывае на працэсы ўдасканалваньня новай сыстэмы й далейшага разьвіцьця грамадзтва.

Прыклад праведзенай люстарыцы ў Чэхіі Пятро Сітнэўскі лічыць паказальна станоўчым фактарам, які ў далейшым пазбаўляе грамадзтва ад даволі складаных нэгатыўных праяваў і праблемаў.

Ягоня меркаваньні па гэтым пытаньні знайшлі неадназначную рэакцыю ішых суразмоўцаў. Пытаньне люстрацыі падавалася ім цяжкім з пункту гледжаньня тэхнічнай і беспамылковай рэалізацыі на практы-

цы, дзе кожны памылковы крок адбываўся-б на лёсе канкрэтных людзей.

Сустрэча з дэпутатам Робэрта Тышкевічам

Мяне цікавіў погляд новаабранага дэпутата парламэнту Польшчы ад партыі Грамадзянская Плятформа Робэрта Тышкевіча, дырэктара выдавецкае фірмы „Публікатар” на тыя зьмены, што адбыліся за апошнія 15 гадоў. Пры гэтым, хацелася засяродзіць увагу на выніках эканамічнай рэформы, сыстэмы самакіраваньня ў краіне.

Дагэтуль шырыня пытаньня дазваляла кожнаму суразмоўцу як бы вызначыць для сябе найбольш важкія прыярытэты й зрабіць акцэнты на тых аспэктах разглядаемай тэмы, якія для яго зьяўляюцца самымі важкімі й значнымі.

Пасол Сойма Робэрт Тышкевіч адразу падзяліў гэтае вялікае пытаньне на некалькі.

Першае, што ён адзначыў, тычылася стратэгічнай бясьпекі й новага базавага ўзроўню дэмакратыі.

— Ёсьць такі стандартны адказ на пытаньне пра „асноўныя вынікі 15-годзьдзя незалежнасьці й трансфармацыі ў Польшчы”. Галоўным ёсьць тое, што мы сёньня знаходзімся ў НАТА й у Эўрапейскім Зьвязе. То-бок, мы маем бясьпеку й жывем у сям’і вольных эўрапейскіх народаў, дзе замацаваныя высокія цывілізацыйныя стандарты: праўныя, канстытуцыйныя, адміністрацыйныя й эканамічныя. Такія стандарты, якія дзейнічаюць у шэрагу найбольш разьвітых краінаў Эўропы.

Такі стандартны адказ — палітчыны.

І ёсьць яшчэ адзін адказ, які паказвае вынікі трансфармацыяў з пункту гледжаньня гэтакіх канкрэтных, вельмі відавочных абставінаў альбо жыцьцёвых прыкладаў.

Можна задацца шэрагам пытаньняў. Напрыклад, як Польшчы ўдалося выкарыстаць гэтыя 15 гадоў для зьмены грамадства? Як зьмяніліся дзяржаўныя інстытуты? Як зьмянілася структура грамадства й самі грамадзяне? Ці жывецца палякам сёньня лепей, чым пры

мінулым камуністычным рэжыме? І каму сёння жывецца лепей?

І гэта ўжо, сапраўды, вельмі вялікае пытаньне.

Што я бачыў бы ў гэтых рэформах удалым у Польшчы. У першую чаргу гэта эканамічная рэформа, якая была спраектаваная й праведзеная Лешкам Бальцаровічам. Як кажуць экспэрты, гэтая рэформа ёсьць узорам мадэлі пераходу ад гаспадаркі цэнтральна скіраванай плянава-сацыялістычнай да мадэлі гаспадаркі капіталістычнай. Дагэтуль працягваюцца дыскусіі ў Польшчы наконт таго ці маглі быць меншымі альбо больш справядлівымі выдаткі грамадства ў той сыстэмнай трансфармацыі? Ці можна было-б выбраць спосаб менш адчувальны для большасьці грамадзянаў?

Дарэчы, сам Бальцаровіч казаў, што калі-б ён меў досвед і веды, якія атрымаў на працягу апошніх гадоў, дык зрабіў-бы ўсё пэўна трохі іначай.

Так, цягам рэформы адбыліся відавочныя станоўчыя зьмены, ажывіўся гандаль, спынілася інфляцыя, была гарантаваная гаспадарчая свабода, якая на працягу некалькіх гадоў прывяла да таго, што прыватныя прадпрыемствы пачалі вырабляць большасьць ВУП (валавога ўнутранага прадукту) і сталі сапраўды дамінуючай формай гаспадараньня ў Польшчы.

Калі казаць пра тое, што не ўдалося зрабіць у часе праведзеньня эканамічнай рэформы дык гэта тое, што не ўдалося захаваць запал і энэргію палякаў да прадпрымальніцтва. Бо на пачатку амаль кожны меў жаданьне мець свой уласны бізнэс. Але захаваліся й працягваюць існаваць, з пункту гледжаньня лібэралаў, складанасьці, звязаныя са складанай падаткавай сыстэмай і пэўнымі адміністрацыйнымі цяжкасьцямі пры стварэньні новых прадпрыемстваў і фірмаў.

Высокімі застаюцца падаткі й узносы ў розныя фонды (парападаткі), якія складаюць 80% ад кожнага заробленага грошыка. Напрыклад, калі заробак супрацоў-

ніка фірмы складае 1000 зл., фірма абавязаная дадаткова зрабіць адлічэнні 800 зл. у выглядзе розных падаткаў і ўзносаў.

Такім чынам, звыш высокія пазарацоўныя кошты працы, звязаныя з адпаведным узроўнем падаткаў і ўзносаў, сёння зьяўляюцца найважнейшай праблемай польскай эканомікі пасля праблемы высокага беспрацоўя ў Польшчы.

Складаная сістэма падаткаабкладання, якая выклікае розначытанні й блытаніну ў налічэнні й выплаце падаткаў, выклікае шматлікія сытуацыі, калі падаткаплацельшчыкі ня ведаюць ці правільна яны налічылі й заплацілі падаткі.

У Польшчы ёсць асноўны падатак ПДВ — 22% (гэта не падатак ад даходу, але падатак ад тавараў і паслуг — ён закладаецца ў кошце кожнага вырабленага прадукту).

Спрашчэнне падаткавай сістэмы, увядзенне простых падаткаў дазволіла-б прадпрымальнікам мець ашчаджэнні на коштах абслугі сваіх фірмаў (аўдытарска-кансалтынгавым і юрыдычным забеспячэнні). А дзяржава атрымала-б магчымасць атрымаць дадатковы даход за кошт скарачэння бугалтарскага апарату.

Прыклад суседніх краінаў (Славакія, Латвія, Літва) паказвае, што спрашчэнне й зніжэнне падаткаў выклікае павелічэнне бюджэтных паступленняў. І гэта — аксыёма.

Звышвысокія пазарацоўныя кошты працы ў Польшчы ёсць сур'ёзным бар'ерам для далейшага дынамічнага развіцця ўсёй польскай эканомікі.

Інвэстыцыі прыходзяць туды, дзе найлепшыя фінансавыя ўмовы, ніжэйшыя падаткі.

Як лічыць Роберт Тышкевіч, сёння Польшча падышла да такога этапу, калі эканоміка краіны патрабуе моцнай і смелай, генэральнай рэформы дзяржаўнай фінансавай сістэмы. І гэта патрэбна, каб ажывіць эканоміку, прыцягнуць інвэстыцыі й упэўнена рухацца далей.

Бюджэт краіны сёння мае два ўзроўні. Дзяржаўны (цэнтральны) і мясцовыя бюджэты структураў самакіравання. Частка падаткаў трапляе непасрэдна ў мясцовыя бюджэты, а частка ў дзяржбюджэт. Мясцовыя бюджэты таксама атрымліваюць датацыі альбо субвенцыі з дзяржбюджэту на рэалізацыю дзяржаўна значных праграмаў, замаўляемых зверху. І як заўсёды, гэтыя субвенцыі не пакрываюць увесь кошт гэтых праграмаў. Мясцовыя ўлады шукаюць гэтыя дадатковыя сродкі самі.

І гэта ёсць іхным найважнейшым функцыянальным абавязкам — пошук і прыцягненне інвэстыцыяў для стварэння новых працоўных месцаў, павелічэння дабрабыту грамадзянаў і выканання стратэгічных праграмаў развіцця мясцовае інфраструктуры.

Мясцовае самакіраванне ў Польшчы — гэта відавочны плюс.

У Польшчы ёсць такое меркаванне, што найлепш за ўсё тут удалася менавіта рэформа мясцовага самакіравання.

Мясцовыя ўрады з пункту гледжання ашчаднасці больш эканамічныя, бо яны скіраваныя на адпаведныя лякальныя праблемы, яны іх ведаюць і разумеюць, ведаюць найлепшыя спосабы іх вырашэння, прыстасаваныя да рэальных лякальных патрэбаў.

У выніку тое, чаго дасягнула рэформа мясцовага самакіравання — гэта рэальнае прыцягненне грамадзянаў у справы сваіх лякальных супольнасцяў.

Якраз з гэтага й вынікае ўжо вядомы факт, што мясцовыя выбары карыстаюцца найбольшай папулярнасцю ў палякаў. Безумоўна, найвялікшым дасягненнем стала тое, што тры гады назад з'явілася магчымасць непасрэднага абрання грамадзянамі кіраўнікоў мясцовых адміністрацыяў: вайта, бурмістра й прэзydента.

І балянс плюсаў і мінусаў рэформы самакіравання, безумоўна, дадатны.

Менавіта ад актыўнасьці й крэатыўнасьці мясцовага кіраўніцтва залежыць шмат чаго ў пляне прыцягненьня інвэстыцыяў, бо роля мясцовых уладаў — пошук інвэстараў. Не дзяржава прыцягвае інвэстыцыі, але самаўрады складаюць афэрты. Яны, канешне, карыстаюцца пасрэдніцкімі паслугамі міністэрства эканомікі ці агенцыяў, што абслугоўваюць замежных інвэстараў. Але толькі ад актыўнасьці самой гміны цалкам залежыць ці зьявіцца на ейнай тэрыторыі, напрыклад, папяровая фабрыка й ці прыйдзе сюды чаканы інвэстар. Шмат чаго ў выніку будзе залежыць ад створанай інфраструктуры, наяўнасьці неабходных кадраў у гэтай канкрэтнай мясцовасьці.

Польская новая канстытуцыя ёсьць гарантам грамадзянскіх і палітычных свабодаў.

Гарантавана свабода асацыяцыяў, стварэньня й дзейнасьці партыяў і НА, свабода выбару прадстаўнікоў і кіраўніцтва на ўсіх узроўнях улады да самага нізавога ўзроўню мясцовага самакіраваньня, свабоды слова ў выглядзе незалежных СМІ й выдавецкіх свабодаў. У асноўным законе замацаваны рэальны падзел і балянс заканадаўчай, выканаўчай і судовай уладаў. Працуе сыстэма ўзаемных раўнавагаў розных галінаў улады. Канстытуцыйны Трыбунал пільнае адпаведнасьць асноўнаму закону новых, прыймаемых парламэнтам законаў.

Сапраўды кажучы, размовы й непасрэдня назіраньні аўтара паказалі, што зараз выбарчая сыстэма ў Польшчы дзейсна працуе. Яна забясьпечвае галоўнае палітычнае права палякаў на свабоду выбару. Праз непасрэдны ўдзел у працы выбарчых камісіяў партыі могуць непасрэдна кантраляваць аб'ектыўнасьць выбарчых кампаніяў і працэсу галасаваньня. Таму ўсе суб'екты палітычнага поля, у тым ліку грамадзяне, упэўненыя, што мэханізм дэмакратычнага выбару ў краіне безадказна й надзейна працуе. І гэта ёсьць вялікім стабілізуючым фактарам ува ўсім польскім грамадзтве. Бо незадаволенасьць людзей мае магчымасьць праявіцца ў канкрэт-

ным і непасрэдным выбары, празь які людзі практычна маюць магчымасць кіраваць уласнай краінай, уплываць на значныя для грамадства рашэнні, скіроўваць уласную энэргію на перамены ў рэальна працуючым эфектыўным канстытуцыйным рэчышчы. І гэта для сённяшняе Польшчы ўжо ёсць відавочным і вельмі асягальным, рэальным здабыткам.

Эканоміка Польшчы на новым этапе патрабуе ажыўленьня й мадэрнізацыі.

Галоўнымі задачамі для сучаснае Польшчы, на думку парламентарыя Робэрта Тышкевіча, ёсць ажыўленьне фінансавай сыстэмы й стварэнне новых працоўных месцаў (ліквідацыя высокага ўзроўню беспрацоўя).

Заданьнем № 1 ёсць неабходнасць паскорыць зьмяненне залежнасці Польшчы ад заможных краінаў Эўрапейскага Звязу. Правесці мадэрнізацыю ўсёй польскай эканомікі. І важна, каб гэты працэс займаў не 20 гадоў але 5-7 гадоў максымум — на працягу аднаго пакаленьня. Для гэтага неабходна шмат чаго зрабіць, каб вывесці краіну на значна больш высокі канкурэнцыйны ўзровень, на агульнаэўрапейскія стандарты па сацыяльным забеспячэнні й узроўні жыцця. Гэта дазволіць дасягнуць найлепшых умоваў для развіцця й функцыянавання ўсёй польскай эканомікі ў канкурэнцыі з заможнымі краінамі Аб'яднанай Эўропы.

Адносна нізкі ўзровень актыўнасці на апошніх выбарах у парламент і на прэзідэнта краіны сведчаць аб наяўнасці пэўнай праблемы, звязанай зь якасцю палітычнага спектру й даверам да канкрэтных палітыкаў у краіне. Палякі спадзяюцца на дзейсны кабінэт міністраў і рашучыя змены ў галіне працазанятасці, барацьбе з адносна высокай карупцыяй. Дарэчы, апошняя бумэрангам б'е па аўтарытэце разнастайных палітыкаў і прадстаўнікоў улады.

Для вырашэння гэтых праблемаў тут насыпела рэальная неабходнасць наступных рашучых крокаў па эка-

намічнай рэформе, спрашчэнні падаткавай сістэмы і прыцягнення капіталу для стварэння новых працоўных месцаў і пашырэння рынкаў збыту.

Яксна новы этап вымагае сацыяльна-эканамічнай мадэрнізацыі, рэформы падаткавай і фінансавай сістэмаў, у выніку чаго магчымае дасягненне высокіх паказчыкаў вытворчасці і росту даходаў, дасягненне адпаведных стандартаў у добрабыце.

Так, нягледзячы на праблемы і цяжкасці, за апошнія 15 гадоў Польшча крочыла з аўтарытарнай палітычнай сістэмы, цэнтралізаванай эканомікі і закрытага тыпу грамадства ў якасна новыя варункі развіцця дэмакратычных інстытутаў і рынкавай эканомікі, выйшла на мяжу новых пазытыўных пераўтварэнняў на якасна новым этапе, які патрабуе далейшых крокаў па мадэрнізацыі нацыянальнай эканомікі, падаткавай і фінансавай сістэмаў, ажыўлення прытоку аўраінвестыцыяў у інфраструктурныя змены і стварэнне новых працоўных месцаў, эфектыўных праграмаў у выкарыстанні энэрганосбітаў і пашырэння цеплазберагальных тэхналогіяў, развіццё пляцежаздольных рынкаў збыту, рашучым змяншэнні наяўных ўзроўняў карупцыі, правядзеныя паступовага эвалюцыйнага працэсу ментальных зменаў у грамадстве дзеля замацавання пазытыўных здабыткаў грамадства, правядзеныя інтэнсіўнай адукацыйнай і асветнай праграмы для моладзі і тых катэгорыяў насельніцтва, якія здольныя рухаць грамадства наперад, практычна выкарыстоўваць тыя бліскучыя па сваіх вартасцях дэмакратычныя інструмэнты (незалежныя суды, свабоду асацыяцыяў і СМІ), якімі рэальна валодае польскае грамадства, вольнае ад ідэалогічнага дыктату, манополіі ўлады і... страху, таго страху, праз які сёння аўтарытарная машына ў Беларусі кіруе, на якім пабудаваная ўся стратэгія захавання сённяшняга рэжыму, які як самы галоўны аргумент прымушае шмат каго зь беларусаў альбо апускаць рукі, альбо пакідаць Бацькаўшчыну.

Грамадства рашуча пазбавілася ад страху

У палякаў здаўна даволі моцна прысутнічае хрысціянская культурная традыцыя. А вера й страх — несумяшчальныя рэчы.

Пазбаўленне ад страху дае велізарны наплыў энэргіі, якая мусіць быць скарыстаная для дынамічнага развіцця краіны праз шырокае магчымасці адкрытага грамадства, дэцэнтралізацыю ўлады, свабоду асацыяцыяў і ініцыятываў, незалежныя суды й СМІ, магчымасці для грамадзянаў рэальна выбіраць і ўплываць на прыймаемыя рашэнні на ўсіх узроўнях улады, праз рынкавыя свабоды, дабрачынную й прадпрымальніцкую ініцыятыву.

Грамадства, якое не закрывае вочы на ўласныя праблемы, здольнае да паступовага развіцця й удасканальвання — здорае грамадства. Сучасная Польшча, якая прайшла шляхам сыстэмнае трансфармацыі ад закрытае аўтарытарна-каманднае сыстэмы да еўрапейскіх стандартаў адкрытага грамадства, мае сёння ўсе інструменты, якія здольныя вырашаць любыя, самыя складаныя задачы развіцця краіны, пачынаючы ад працаўладкавання й самазанятасці насельніцтва да лекавання агульнасусветнай хваробы карупцыі, а таксама недахопаў ці то ў фінансавай, ці ў падаткавай, ці яшчэ ў якой-кольвек сацыяльна-эканамічнай альбо грамадзка-палітычнай сферы.

Прыярытэты адукацыі й новай якасці ведаў для пазкарэння працэсу мэнтальных зменаў і росту дабрабыту ў краіне.

Для дзейнасці ў новых варунках спатрэбяцца добра адукаваныя, ініцыятыўныя й пазытыўна скіраваныя людзі. Прадстаўляючы практычныя механізмы для самарэгуляцыі грамадства, інструменты грамадзкага маніторынгу, выяўлення й вырашэння праблемаў, свабоднага абмену інфармацыяй, судовага ўздзеяння й правабарончага кантролю... — сытуацыя вымагае неабходнасці адэкватнага пашырэння й распаўсюду пазытыўнага

досьведу выкарыстання гэтых інструмэнтаў у межах грамадзкай супольнасці.

Калі ты атрымаў вуду, то мусіш ведаць, як ёй эфектыўна карыстацца, каб налавіць рыбы. Тым больш, што побач можа раптоўна зьявіцца „нехта заўсёды правільны”, хто будзе пастаянна казаць, што гэта марная справа, што цябе падманулі. Кідай, маўляў, дурную задуму й пайшлі „абратна”, там ёсьць „правільны разьмеркавальнік” і калі там паміраюць, дык гэта дакладна, што не ад „галадухі”.

Але палякі поўны амбіцыяў і стваральнага запалу. Яны зьбіраюцца жыць. І жыць ня горш за „самых крутых” эўрапейцаў. Застаецца толькі зразумець, што для гэтага трэба канчаткова зьмяніць спосаб мысьленьня, не чакаць „манны зь нябёсаў”, але дзейнічаць, актыўна далучацца да стваральнага цывілізацыйнага працэсу і, усведамляючы законы дэмакратычнага разьвіцьця й свабоднага рынку, працаваць на ўласную будучыню, будучыню сваіх дзяцей і сваёй краіны. У Польшчы зайздросныя перспектывы й скарыстаць іх дзеля свайго дабрабыту краіна павінна абавязкова. Грамадзяне мусяць ведаць пра ўсе магчымасьці й перавагі адкрытага грамадства й рынкавай эканомікі, эфектыўна карыстацца гэтымі перавагамі.

Працэс мэнтальных зьменаў, які можа зацягнуцца яшчэ на 10 гадоў, мусіць канчаткова замацаваць вынікі ўсёй папярэдняй сыстэмнай трансфармацыі ў Польшчы з улікам будучай і неабходнай мадэрнізацыі, на парозе якой краіна знаходзіцца сёньня.

Досьвед суседкі паказвае, што дзеля таго, каб вывесці грамадства на якасна новы ўзровень дабрабыту й грамадзянскіх свабодаў, бясьпекі й паступальнага, незваротнага разьвіцьця мала пазбавіцца ад бачных атрыбутаў таталітарна-аўтарытарнай сыстэмы й выпрацаваць эфектыўныя інструмэнты дэмакратычнага самарэгуляваньня грамадствам. Трэба найлепшым чынам скарыстаць час для правядзеньня адукацыйна-асьветнай працы, зьмя-

ніць састарэлыя стэрэатыпы мыслення, якія фармаваліся й замацоўваліся ва ўмовах аўтарытарнай цэнтралізава-разьмеркавальнай сыстэмы. І гэтыя зьмены могуць прыйсьці толькі з часам і зьменаю пакаленьняў.

Фактар стабільнасьці й бясьпекі, незваротнасьці працэсу ўмацаваньня дзяржаўнай незалежнасьці краіны й пераменаў да лепшага.

Так, безумоўна, падобныя зьмены ў грамадстве вельмі складаныя й патрабуюць часу. Яны патрабуюць адпаведных умоваў і грамадзка-палітычнай стабільнасьці. Таму, фактар далучэньня Польшчы да Эўрапейскага Зьвязу й НАТА дае краіне гарантыі незваротнасьці працэсу ўмацаваньня дзяржаўнай незалежнасьці, дэмакратычных пераўтварэньняў і адкрывае перспектывы спакойнага разьвіцьця грамадства на абшарах агульнаэўрапейскай і сусветнай цывілізаваанай прасторы.

І гэта падаецца галоўным агульным альбо палітычным вынікам той сыстэмнай трансфармацыі, якая адбылася ў суседняй краіне за апошні час.

Рэальная дэцэнтралізацыя ўлады, перадача шматлікіх функцыяў і адпаведных паўнамоцтваў мясцовым урадам і органам самакіраваньня, дэмакратызацыя выбарчых мэханізмаў ва ўмовах рэальнай свабоды СМІ й дзейснай незалежнай судовай сыстэмы — велізарныя дасягненьні Польшчы за апошнія 15 год, вартасьць якіх цяжка пераацаніць.

Адбыўшыся сустрэчы зь цікавейшымі й аўтарытэтнымі людзьмі ў Беластоку толькі пацьвердзілі гэтыя высновы. Тая зацікаўленасьць, якую яны праявілі да тэмы вынікаў сыстэмнай трансфармацыі за апошніх 15 гадоў сьведчыць пра іхнюю неабьякавацьць да лёсу ўласнай краіны, да таго, што думаюць і кажуць пра Польшчу ў суседняе Беларусь.

Як дырэктар дэлегатуры Цэнтральнага Выбарчага Бюро ў Беластоку Марк Рыбнік, гэтак і доктар Пятро Сітнеўскі з Вышэйшай Школы Публічнай Адміністрацыі, стар-

шыня праўленьня выдавецтва („Gazeta Współczesna” й „Kurier Poranny”), непасрэдны ўдзельнік працэсу пераменаў і „Салідарнасьці” Кшыштаф Палінскі, старшыня праўленьня выдавецтва „Публікатар”, дэпутат новага складу польскага парлямэнту ад партыі Грамадзянская Плятформа Робэрт Тышкевіч ды й Тадэуш Арлуковіч, прэсавы сакратар дзейснага прэзыдэнта Беластока Рышарда Тура, — усе яны мелі ўласныя пазыцыі й погляды на рэчаіснасьць, адзначалі цікавасьць і аб’ёмнасьць тэма-ту, але зыходзіліся ў адным.

Яны разам зь іншымі палякамі, аднадумцамі альбо апанэнтамі, усе разам маюць сёньня якасна новы стан грамадства, грамадства шматлікіх дэмакратычных свабодаў, канстытуцыйнага права, рэальнага выбару й шырокіх магчымасьцяў. Яны ды іхныя дзеці, будучыя пакаленьні палякаў, маюць сёньня найлепшы пляцдарм для самарэалізацыі ўласных амбіцыяў, здольнасьцяў і імпэту, наўпрост адчуваюць, літаральна „трымаюць за руку” сваю прыватную й адзіную для ўсіх грамадзянаў Польшчы надзею на свабодную й заможную будучыню.

Сучаснае польскае грамадства выйшла на якасна новую „эўрапэйскую магістраль” разьвіцьця. Яно сёньня мае рэальную пэрспэктыву й магчымасьці, базавы ўзровень агульнадэмакратычных стандартаў адкрытага грамадства й рынкавай эканомікі, гарантаваныі дзяржаўнай стабільнасьці й бясьпекі, якія адкрываюць для Польшчы самыя шырокія пэрспэктывы.

Краіна пакінула ў мінулым цяжар дзяржаўнай прыгнечанасьці й несвабоды, савецкага аўтарытарызму й ідэалогічнага дыктату, плянава-разьмеркавальнай сыстэмы ў эканоміцы, здолела выйсьці са становішча стагнацыі й застою, апатыі й пэсымізму, нейкага сучэльнага грамадзка-палітчынага трансю. Яна здолела пазбавіцца ганебнага стану закладніка ў чужой „халоднай вайне”, у дзікунскім „жалезным падзеле Эўропы” й вар’яцкай „гонцы ўзбраеньняў”, прайшла складаны пэрыяд неста-

більнасьці й шляхам рэвалюцыйных пераўтварэньняў ды сыстэмных трансфармацыяў крочыла за мяжу незваротных зьменаў і свабоднага разьвіцьця грамадзтва, выйшла на якасна новы этап мадэрнізацыі нацыянальнай эканомікі для дасягненьня ў недалёкім будучым самых высокіх стандартаў эўрапейскага дабрабыту.

АБРАТНА Ў ЗОНУ ... !?

Вызвалючыся ад кайданоў мінулага

Ў імкненьні да Праўды, Любоўі й Свабоды...

Вяртаньне абратна ў праблемы й незавершаныя справы, у мітусьню штодзённага змаганьня за права быць беларусам у Беларусі й крок за крокам адваёўваць прастору ўласнае чалавечае свабоды для сябе й сваіх дзяцей, для сваіх сяброў, простых людзей, запалоханых і прыгнечаных абразьлівым станам безальтэрнатыўна ганейнага існаваньня ў створанай з усяе краіны адміністрацыйна-каманднай ЗОНЕ,

вяртаньне абратна, быццам у мінулае, з магчымай і цалкам верагоднай, але ня блізкай для Беларусі будучыні,

выклікала нейкі мэдытатыўны стан нерухомага й сканцэнтраванага судакрананьня зь бязконцым і ўсюдыісным велізарным унутраным спакоем, які можна назваць станам непасрэднага мэнтальнага альбо духоўнага адзінства з тым велізарным сьвятлом, якое аб'ядноўвае ўсё навокал, усе праявы ў сьвеце, народы й краіны, якое надае сілы, падсьвядома скіроўвае й вядзе, рухае наперад да адзіна магчымага, натуральнага для кожнага чалавека стану — да ПРАЎДЫ, ЛЮБОВІ й СВАБОДЫ,

да гэткай чаканай, бясконца далёкай, але насамрэч, незвычайна блізкай, асабістай УНУТРАНАЙ і агульнай для ўсіх людзей веры й нязломнае волі, перадвызначанай ня намі, але намі ствараемай штодня й няспынна набліжаемай НАШАЙ СЬВЕТЛАЙ І РАДАСНАЙ — БУДУЧАЙ ПЕРАМОГІ.

14.12.2005

Уладзімір Хільмановіч

Польская сыстэма мясцовага самакіравання (пасля рэфармавання апошніх пятнаццаці гадоў)

Польская рэформа самакіравання распачалася ў 1990 годзе — у сакавіку 1990 году Сойм (пасля папярэдняй змены Канстытуцыі) прыняў „Закон пра самакіраванне”. 27 траўня таго-ж году пасля пяцідзясяцігадовага перапынку, звязанага з сацыялістычным шляхам „развіцця”, адбыліся першыя дэмакратычныя мясцовыя выбары. У час з 1990-га па 1998-ы год **гміна** (польская муніцыпальная адзінка) была адзінай структурай самакіравання. 1 студзеня 1999 году былі ўтвораны розныя адзінкі мясцовай ўлады. Акрамя гмінаў дадатковым роўнем мясцовай ўлады сталі **паветы**. Былі створаны таксама **ваяводзтвы** — рэгіянальная ўлада.

Гміны

Найбольшую цікавасць выклікае функцыянаванне гміны. Разабраўшыся ў гэтым, можна зразумець сутнасць польскага мясцовага самакіравання. Сёння

ў Польшчы ўтворана 2 489 гмінаў. 894 зь іх маюць статус гораду ці гарадзкой мясцовасці, астатнія 1595 ёсць сельскімі. Асаблівы спецыфічны статус мае Варшава. Яна складаецца з 11 непадзельных муніцыпальных акругаў, якія аб'яднаныя спецыфічнымі агульнымі заданнямі.

Рады гмінаў (мясцовыя распарадчыя і кантрольныя органы) абіраюцца наўпростым галасаваннем грамадзян — насельнікаў данай тэрытарыяльнай адзінкі. Цягам трох тэрмінаў выканаўчыя органы — кіраўнік муніцыпальнай адзінкі і гмінная ўправа (па-іншаму назву гэтага органу можна перакласці на беларускую мову як „праўленне” ці „мясцовы ўрад”) абіраліся радай гміны. Цяпер гэтая працэдура зьменена — прадугледжана наўпростае галасаванне грамадзян. На чале гмінных управаў стаяць войты (у сельскіх гмінах), бурмістры (у гарадах з насельніцтвам да 100 тысяч чалавек) і прэзідэнты (у вялікіх гарадах).

У сыстэме польскай дзяржавы гміне адведзена асаблівая роля. Гміна ёсць асноўнай адзінкай тэрытарыяльнага самакіравання і зыходнай адзінкай адміністрацыйнага падзелу краіны. Гміна выступае як незалежная юрыдычная асоба, якая мае:

- арганізацыйную самастойнасць (свае органы і структуры);
- адміністрацыйную самастойнасць (кампэтэнцыя, якая акрэслена законам, прынятыя сваіх актаў);
- эканамічную самастойнасць (гаспадарчыя і фінансавыя рэсурсы);
- палітычную самастойнасць (незалежныя выбары і грамадзкі кантроль над дзейнасцю).

Заданні гміны найперш палягаюць у забеспячэнні агульных патрэбаў мясцовай супольнасці. Спэктар гэтых патрэбаў досыць шырокі — ад уладкавання і распараджэння землямі і аховай асяроддзя да сацыяльнага, мэдыцынскага і праўнага забеспячэння цяжар-

ных кабет. Усе заданьні гміны можна падзяліць на некалькі групаў:

— заданьні тэхнічнай інфраструктуры гміны (гмінныя дарогі, вуліцы, масты, каналізацыя, пляцы, прыбіраньне тэрыторыі, пільнаваньне санітарных нормаў, камунальнае будаваньне жылга, мясцовы грамадзкі транспарт, энэрга- і цепларэсурсы, месцы гандлю й г.д.);

— сацыяльныя заданьні (ахова здароўя, культура, асвета, сацыяльная дапамога);

— заданьні грамадзкага парадку й бясьпекі (арганізацыя дарожнага руху, грамадзкі парадак, санітарная бяспека, супрацьпажарная ахова);

— заданьні экалягічнага й ландшафтнага забесьпячэньня (плянаваньне ландшафту, распараджэньне землямі, ахова навакольнага асяроддзя).

Адпаведна ўсе гэтыя заданьні канкрэтызаваныя ў галіновых законах.

Гміна самастойна вядзе гаспадараньне на падставе свайго бюджэту, які прымаецца на каляндарны год. Праект бюджэту рыхтуе ўправа, з улікам прынцыпаў бюджэтнага заканадаўства й паправак рады гміны. Праект бюджэту ўправа перадае радзе й перасылае яго для экспэртызы рэгіянальнай лічыльнай палаце. Працэдуру ўхвалення бюджэту вызначае рада. Цікава, што ў разе, калі бюджэт ня будзе ўхвалены ў адпаведны тэрмін, яго зацьвярджае рэгіянальная лічыльная палата.

Каб зразумець, як фармуецца бюджэт гміны, трэба спыніцца на крыніцах прыбыткаў. Да прыбыткаў гміны прыналежаць падаткі, аплаты й іншыя паступленьні, акрэсленыя асобнымі палажэньнямі як прыбыткі гміны; прыбыткі ад маёмасьці гміны, а таксама агульная датацыя зь дзяржаўнага бюджэту. Акрамя таго, яе даходамі могуць быць і мэтавыя датацыі на рэалізацыю даручаных заданьняў, а таксама дафінансаваньне ўласных заданьняў, паступленьні ад самаападаткаваньняў жыхароў, спадчыны, ахвяраваньняў, дарэньняў і інш. У кожным

разе трэба памятаць пра асноўны прынцып бюджэтнага права, які можна сфармуляваць так: фінансавыя абавязаньні гміны мусяць прадугледжваць заўжды знаходжаньне крыніц даходаў, якія маглі забяспечыць выкананьне гэтых абавязаньніцтваў.

Такім чынам гміны маюць даволі шырокі спектр функцый. Поўны даход гмінаў складаў у 2000 г. 20,1% усіх дзяржаўных фінансаў (лічачы мясцовыя сродкі, рэгіянальныя, а таксама дзяржаўны бюджэт). 65 гарадоў з правамі паветаў атрымалі поўны даход у памеры 12,7% дзяржаўных фінансаў. Цягам апошніх гадоў перад гмінамі былі акрэсьлены дадатковыя заданьні, але пры гэтым фінансаваньне не павялічылася. Такая сытуацыя пагражае зьменшыць станоўчыя вынікі рэформы мясцовых уладаў у Польшчы. У выніку гэта прыводзіць да памяншэньня інвэставаньняў на роўні мясцовых уладаў (прыкладам, з 26% у 1996 г. да 20% у 2000 г.). Зараз ідзе змаганьне мясцовай улады з цэнтральнай за тое, каб пакідаць у мясцовым бюджэце большы працэнт падаткаў.

Паветы

Гмінныя й павятовыя структуры складаюць у Польшчы лякальны ровень улады. Самакіраваньне на роўні павету было ўведзена „Законам пра павятовае самакіраваньне” ад 5 чэрвеня 1998 году. Жыхары павету ў адпаведнасьці з законам (аналягічна як і з гмінай) ствараюць самакіравальную супольнасьць. Такім чынам, павет — гэта мясцовая самакіравальная супольнасьць і адпаведная тэрыторыя, якая ўжыццяўляе вызначаныя законам агульнаграмадзкія заданьні ад свайго імя й на ўласную адказнасьць.

Уладкаваньне павету вызначаецца яго статутам. Як асноўная адзінка тэрытарыяльнага падзелу, павет агортвае ўсю тэрыторыю сумежных гмінаў (так званы земскі павет) альбо ўсю тэрыторыю гораду на правах павету. У сярэднім у склад павету ўходзіць каля 6 гмінаў. Уся-

го ў Польшчы 274 паветы. Рады паветаў таксама абіраюцца жыхарамі гмінаў, што складаюць павет. На чале павятовых управаў стаяць старасты. Самае галоўнае тое, што пры разьвязаньні пытанняў, якія ёсць кампэтэнцыяй гмінаў, павятовыя ўлады ня могуць мець вырашальнага голасу.

Павет выконвае агульнаграмадзкія заданьні, што вызначаныя законам, якія маюць надгмінны характар. Да іх адносяцца заданьні са сфэры дзяржаўнай адукацыі, дабрачыннасьці й аховы здароўя, сацыяльнай дапамогі, сямейнай палітыкі, падтрымкі асобаў з розумавымі адхіленьнямі, транспарту й шляхоў зносін, культуры й аховы культурных каштоўнасьцяў, фізычнай культуры й турызму. Акрамя таго, павет можа заключаць пагадненьні з органамі ўрадавай адміністрацыі для выкананьня дзяржаўных заданьняў са сфэры ўрадавай адміністрацыі, а таксама выконваць заданьні, даручаныя ім гэтымі органамі, зьвязаныя зь ліквідацыяй пагроз для бясьпекі й грамадзкага парадку, а таксама з абароназдольнасьцю. Самае важнае, што заданьні павету ня мусяць прычыць заданьням, якія тычацца сфэры дзейнасьці гміны.

Жыхары павету, як і гміны прымаюць рашэньні шляхам усеагульнага галасаваньня — у час выбараў альбо павятовага рэфэрэндуму.

Нагляд за дзейнасьцю павету ўжыцьцяўляе старшыня Рады Міністраў, а таксама ваявода, а ў сфэры фінансавых спраў — рэгіянальная лічылная палата. Гэтак-жа, як і ў гміне, ужыцьцяўляюцца працэдуры нагляду й абароны асобаў, правы якіх былі парушаны пастановай, прынятай якім-небудзь органам павету. Трэба ўдакладніць, што „горад на правах павету” — гэта горад, які налічвае больш за 100 тысяч жыхароў, а таксама горад, які пасля 31 сьнежня 1998 году перастаў быць рэзыдэнцыяй ваяводы. Хоць былыя ваяводзкія цэнтры маглі й адмовіцца ад такой мажлівасьці, застаўшыся земскім паветам.

Ваяводзтвы

Рэгіянальны ровень улады й самакіраваньня — ваяводзтвы, якія складаюцца ў сярэднім з больш чым зь дзесяці павеатаў. Усяго ў Польшчы пасля адміністрацыйна-тэрытарыяльнай рэформы, якая была скіраваная на ўзбуйненьне, засталася 16 ваяводзтваў. Новы адміністрацыйны падзел быў уведзены з 1 студзеня 1999 году.

Галоўнае, што ваяводзтва, па-першае, гэта адзінка тэрытарыяльнага самакіраваньня — рэгіянальная самакіруемая супольнасьць, па-другое, найбуйнейшая адзінка асноўнага тэрытарыяльнага падзелу дзяржавы, утвораная з мэтай ужыццяўленьня функцый дзяржаўнай адміністрацыі. Ваяводзкае самакіраваньне выконвае агульнаграмадзкія заданьні ваяводзкага роўню, ня вызначаныя законамі як абавязкі органаў урадавай адміністрацыі. Сфэра дзейнасьці ваяводзкага самакіраваньня не парушае самастойнасьці павеату й гміны. У адрозьненьне, скажам, ад абласных органаў у сёньняшняй Беларусі, ваяводзкія органы ў Польшчы ня ёсьць у дачыненьні да павеату й гміны органамі вышэйшай інстанцыі ў адміністрацыйнай іерархіі.

Ваяводзкае самакіраваньне ў Польшчы мае шлях толькі ў 7 год. Кожнае ваяводзтва мае свой соймак і ваяводзкую ўправу. На чале выканаўчай улады стаіць маршалак ваяводзтва. Улады мясцовага самакіраваньня ў ваяводзтве ёсьць незалежнымі ад прэзыдэнта й ураду краіны, а самі сваім парадкам ня могуць дыктаваць сваю волю ні павятовым, ні гмінным уладам. Для параўнаньня можна сказаць, што адпаведнікамі польскіх самакіравальных ваяводзтваў ёсьць французскія дэпартаманты, ангельскія графствы ці нямецкія лянды (землі).

Ваяводзкі соймак ёсьць сталым і кантрольным органам, кадэнцыя якога цягнецца 4 гады. У склад, прыкладам, соймаку Падляшскага ваяводзтва ўваходзяць 30 радных, якія абраныя ў наўпроставых выбарах. Прын-

цыпы й спосаб правядзеньня выбараў у соймак вызначаны законам ад 16 ліпеня 1998 году.

Выканаўчым органам ваяводзтва ёсьць ваяводзкая ўправа. У яе складзе 5 чалавек — маршалак як кіраўнік, яго намесьнік — віцэ-маршалак альбо два віцэ-маршалкі й іншыя сябры. Апошнім часам значная частка ваяводзкіх заданьяў перайшла да ваяводзкага самакіраванья. А адным з галоўных заданьяў стаў пошук сродкаў з Эўразьвязу.

У цэлым польская сыстэма мясцовага самакіраванья за апошнія 15 гадоў зазнала істотную трансфармацыю. Можна спрачацца сёньня пра дэталі ўкараненьня яе ў жыцьцё. Тая-ж адміністрацыйна-тэрытарыяльная рэформа была праведзена не бяз хібаў. Але ў агульным стратэгія разьвіцьця, якая складалася ў адпаведнасьці з Эўрапейскай хартыяй мясцовага самакіраванья, была правільнай. Сёньняшняя сыстэма мясцовага самакіраванья ў краіне мае досыць устойлівы характар, які мала залежыць ад зьмены палітычнай кан'юнктуры, а ўгрунтаваны пераважна на гаспадарчых дачыненнях.

Валеры Шчукін

Выбарчая сыстэма Беларусі й Польшчы

(параўнаўчы аналіз спецыяліста)

Беларускія дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі парламэнцкія й прэзыдэнцкія выбары ў Польшчы 2005 года называлі недэмакратычнымі. Дадзены тэзіс падмацоўваўся тэлекадрамі інтэрвю зь беларускімі пасольска-сэнатарскімі чыноўнікамі, якія назіралі за пройдзенымі выбарамі, і з польскімі грамадзянамі.

Магчымасьць наведць Рэспубліку Польшча й самому ўнікнуць у тонкасьці выбарчага працэсу выдалася толькі пасля выбараў. Зь вялікім задавальненьнем я скарыстаў выпадак. Тым больш, напярэдадні прэзыдэнцкіх выбараў, да аб'яўленьня якіх засталася менш за тры месяцы.

Адрозьненьне паміж выбарчымі сыстэмамі нашых дзяржаваў — прынцыповае. І ня толькі тым, што ў Польшчы выбарчыя працэдуры выкладзеныя ў чатырох законах аб выбарах: прэзыдэнта, парламэнту, мясцовых органаў улады, рэфэрэндуму, а ў Беларусі зьве-

дзены ў адзіны дакумент — выбарчы кодэкс. Кадыфікацыя законаў — зьява станоўчая. Адрозьненне — у сутнасьці асноўных выбарчых працэдур, прычым адрозьненні такія, што „чыя-б карова мычала, абы беларуская Мілка маўчала”...

Беларускія дзяржаўныя СМІ ў якасьці галоўнага элемэнта „недэмакратычнасьці” выбараў у Польшчы называлі адсутнасьць у гэтай краіне інстытуту назіральнікаў. У той час, як, маўляў, у Беларусі прадугледжаны й унутраныя, і міжнародныя назіральнікі.

Сапраўды, міжнародныя назіральнікі ў Беларусі могуць быць. Аднак якія? Толькі тыя, якія запрошаны кіраўніком дзяржавы, парламэнтам, Саветам Міністраў, Міністэрствам Замежных Справаў, Цэнтральнай Выбарчай Камісіяй.

Аднак дадзеныя структуры запрашаюць для назірання выбарчай кампаніі, за рэдкім выключэньнем, толькі асобаў ляяльных да беларускага таталітарнага рэжыму. Назіральнікам з дэмакратычнымі поглядамі папросту адмаўляюць ва ўязной візе. Эўрапейцы, у тым ліку й грамадзяне Польшчы, сутыкаліся з гэтым неаднаразова.

Выбарчы кодэкс Беларусі не прадугледжвае для палітычных партыяў, грамадзкіх арганізацыяў, кандыдатаў на выбарчыя пасады й іншых удзельнікаў выбарчага працэсу магчымасьці запрасіць міжнародных назіральнікаў самім.

Свайго роду „візавы” рэжым устаноўлены ў Беларусі й для назіральнікаў унутраных. Так, выбарчы кодэкс дэкларуе палітычным партыям, грамадзкім аб’яднаньням і проста грамадзянам права накіроўваць на выбары назіральнікаў. Аднак-жа выкарыстаць гэтую норму дэмакратычным (па тэрміналегіі кіраўніка ўлады — „нячэсным”) суб’ектам выбарчай кампаніі вельмі праблематычна.

Дэмакратычных назіральнікаў участковыя выбарчыя камісіі не рэгіструюць. Вобразна кажучы, адмаўляюць, як і дэмакратычным міжнародным назіральнікам, ва

„ўязной візе”. Толькі ўжо робіць гэта не Міністэрства Замежных Справаў, а мясцовыя органы вэртыкалі ўлады, якім цалкам падначалены прызначаныя ўчастковыя выбарчыя камісіі (без права выбаршчыкаў абскардзіць у судзе пэрсанальны склад прызначэнцаў).

Акрамя таго, наглядчык ад вэртыкалі (прэзідэнцкіх структур кіравання) прысутнічае ў кожнай участковай камісіі, у тым ліку й пры падліку галасоў. І ня толькі прысутнічае: наглядчык ад вэртыкалі — лялькавод участковай камісіі.

У многіх беларускіх участковых выбарчых камісіях ад назіральнікаў аж уваччу рабаціць: ад саюзу моладзі „Лукамол” (БРСМ), дзяржаўнага прафсаюза „Козік” (ФПБ), мясцовага органа вэртыкалі, спэцслужба дзяржавы, прапрэзідэнцкіх арганізацыяў вэтэранаў, афіцэраў, жанчын... У выніку ў памяшканьнях для галасавання, забітых пад завязку „чэснымі” назіральнікамі, „нячэсным” назіральнікам аказваецца ўжо не застаецца месца. Нават для назіраньня стоячы.

Калі ў Беларусі дэмакратычнаму назіральніку й удалося прарвацца скрозь „візавае” сіта, то гэта зусім ня значыць, што яму дазваляць паназіраць за працэдурай падліку галасоў. Пры найменшай заўвазе, выказанай „нячэсным” назіральнікам, пад надуманнай ці справакаванай падставай дэмакратычнага назіральніка пазбавяць акрэдытацыі пры ўчастковай камісіі.

Нават калі дэмакратычны назіральнік і рота не раскрые, усё роўна працэдуры падліку галасоў ня ўбачыць.

Па-першае, падліку галасоў, у прамым значэньні гэтага слова, на выбарах у Беларусі ня робіцца. Лічаць шэптам, а сумуюць увогуле моўчкі, за асобным сталом, нават за межамі памяшканьня для галасавання й падліку галасоў.

Па-другое, атрад супрацоўнікаў міліцыі, які прыбывае ў памяшканьне для галасавання й падліку галасоў, і на „гарматны стрэл” не падпусьціць да стала зь бюле-

тэнімі ні дэмакратычнага назіральніка, ні давераную асобу кандыдата. У Польшчы давераная асоба кандыдата (а гэта па сутнасці назіральнік) можа стаяць непасрэдна за сьпіной у членаў камісіі, а знаходжаньне паліцыі ўнутры выбарчага ўчастка забаронена.

Па-трэцяе, асабліва прасунутага назіральніка могуць, як паступілі з аўтарам гэтых радкоў на рэфэрэндуме 2004 года ў горадзе Віцебску, вынесці з памяшканьня для падліку галасоў, увогуле без аніякага тлумачэньня.

Ня дзіўна, што Польшча ў назіральніках „беларускага ўзору” ня мае патрэбы. Насамрэч, навошта назіральнікі за дэмакратычнымі выбарчымі камісіямі ў краіне, дзе склад участковай камісіі да дзесяці чалавек, а дзевяць зь якіх вызначаюцца шляхам галоснай жараб’ёўкі зь ліку прадстаўнікоў партый, грамадзкіх арганізацыяў, груп грамадзянаў?

Толькі адзін член камісіі прызначаецца ад органа ўлады, ды й толькі як спецыяліст у пытаннях выбарчага права й ва ўзаемаадносінах з мэрыяй.

Навошта назіраць за камісіяй, члены якой не падначалены адзін аднаму па працы ці службе? Гэта толькі ў Беларусі старшыня ўчастковай камісіі — дырэктар (альбо намесьнік) якой-небудзь установы, арганізацыі, прадпрыемства, а члены камісіі — яго падначаленыя з гадавым кантрактам па працы ці па службе. Такі член камісіі рота не раскрые, каб запырэчыць, інакш застанецца бяз працы.

Беларускія дзяржаўныя СМІ даводзяць да чытачоў, глядачоў, слухачоў відавочна скажоную інфармацыю. Так, гэта праўда, што польскія выбарчыя законы не прадугледжваюць інстытут назіральнікаў. Так жа-ж і не забараняюць! Для прыкладу, беларускаму „сэнатару” (члену Савета Рэспублікі) Мікалаю Чаргінцу назіраць за выбарамі не перашкаджалі. Гэтаму самаму заканадаўцу, які пасяля з экрана Беларускага Тэлебачаньня паўпраўду выдаваў за праўду. У прыватнасьці, пра пасіўнасьць паля-

каў, пра вельмі нізкую яўку выбаршчыкаў на ўчасткі для галасавання.

Сапраўды, польскія лічбы яўкі выбаршчыкаў (па Беластоку) у параўнаньні зь беларускімі, відавочна ніжэйшыя: на парлямэнцкіх — 39, на прэзыдэнцкіх (другі тур) — 47 працэнтаў. Але гэта сярэднія лічбы. Мінімальныя ў Беластоцкім ваяводстве — 31-33 працэнты. Прычым мінімальныя лічбы былі на ўчастках для галасавання, дзе пражываюць этнічныя беларусы. Беларускі заканадаўца Чаргінец настолькі павальную пасіўнасць на выбарах менавіта беларусаў „не заўважыў”.

Больш чым дзесяцігадовы вопыт удзелу ў выбарчых кампаніях дае мне падставу меркаваць, што было-б у Беларусі галасаваньне добраахвотнае, то лічбы яўкі на выбарчыя ўчасткі былі-б ніжэйшыя за польскія. Але-ж беларускіх выбаршчыкаў гоняць на выбары прымусява, пад пагрозай пазбаўленьня працы, месца ў інтэрнаце й т.п.

Гэта — у горадзе. У калгасна-саўгаснай беларускай вёсцы яшчэ страшней: ня пойдзеш галасаваць — жывёла застанеца бяз корму. А ў многіх сельскіх выбаршчыкаў заробку й на кавалак хлеба не хапае. Гэтага ня скажаш пра даходы „некалектывізаваных” польскіх сяльчанаў.

Прычым гнаць на ўчасткі для галасавання паднявольных беларускіх выбаршчыкаў пачынаюць ужо за тыдзень да нядзельных выбараў (з аўторка). Польскія выбаршчыкі ў гэтых адносінах цалкам свабодныя. У Польшчы няма датэрміновых выбараў. Няма й галасаваньня дома. Галасуюць толькі на выбарчым участку й толькі адзін дзень. Галасаваньне па-за межамі выбарчага ўчастка дапускаецца толькі ў шпіталях і сацыяльных установах (дом вэтэранаў і т.п.). Аднак і тут вельмі важнае адрозьненне: галасаваньне выбаршчыка, прыкаванага да ложка, адбываецца ў папярэдне агавораны час, сам участак для галасаваньня на гэты пэрыяд зачыняецца, а выбарчая камісія не камплектуецца зь ліку работнікаў адміністрацыі гэтай установы. Выключэньне па часе галасаваньня было

зроблена на рэфэрэндуме 2003 года па ўступленьні Польшчы ў Эўразьвяз: тады галасавалі два дні. Але гэта рабілася па спецыяльнаму закону. На астатніх рэфэрэндумах галасаваньне працягваецца ўсяго адзін дзень.

Увогуле ў Польшчы рэфэрэндумамі не захапляюцца. Папярэдні праводзілі ў 1997 годзе, аналягічна беларускаму рэфэрэндуму 1996 года па канстытуцыі. Аднак падабенства на гэтым канчаецца. Палякі добраахвотна галасавалі на рэфэрэндуме за праект Канстытуцыі, разгледжаны ў парлямэнце па кожным артыкуле.

Беларусаў прымусілі галасаваць за канстытуцыю з дыктатарскімі паўнамоцтвамі кіраўніка дзяржавы, напісаную ананімным аўтарам, без папярэдняга разгляду заканадаўцамі.

Галасаваньне пад прымусам — відавочнае сьведчаньне антыдэмакратычнасьці кіруючага рэжыму. Ды нават пад прымусам беларусам не даюць галасаваць за „сэнатараў” (членаў верхняй палаты парлямэнту). Польскія выбаршчыкі маюць магчымасьць абіраць іх пэрсанальна.

Беларускія выбаршчыкі такой магчымасьці пазбаўлены начыста. Нават кандыдатаў у верхнюю палату вылучаюць прэзыдэнцкія структуры ўлады. А частку „сэнатараў” кіраўнік беларускай улады прызначае асабіста. У першую чаргу — старшыню верхняй палаты.

Не абраны, а прызначаны „сэнатарам” таксама вышэйзгаданы Мікалай Чаргінец. Таму ўсё, што гучыць з вуснаў гэтага беларускага назіральніка, ня можа супярэчыць меркаваньню кіраўніка беларускай улады.

Галасаваньне пад прымусам можа выклікаць бунт. Беларускія ўлады, каб пазьбегнуць гэтага, завозяць на выбарчыя ўчасткі (а гэта, як і ў Польшчы, у асноўным школы) спртное, якое прадаюць на разьліў. У Польшчы такое недапушчальна. Тут на выбарчых участках увогуле буфэта няма.

Натуральна, адносіны да свайго волевыяўленья цьвярозага польскага выбаршчыка некалькі адрозьніваецца

ад пафіговага галасавання „астаграмленага” на выбарчым участку беларуса.

У Беларусі шмат кажуць пра фальсыфікацыю вынікаў галасавання. Выбарчыя камісіі Польшчы дагодліва падтасоўваюць вынікі волевыяўлення народа асьцерагаюцца, таму што за гэта прыцягваюць да крымінальнай адказнасці, чаго ня скажаш пра Беларусь, дзе за ўсе тры тэрміны (12 гадоў) знаходжання пры ўладзе цяперашняга кіраўніка ні адзін член выбарчай камісіі, выкрыты ў парушэнні выбарчага закону, да крымінальнай адказнасці не прыцягнуты.

Беларускі выбарчы кодэкс не прадугледжвае нават магчымасці ўзбуджэння крымінальнай справы ў адносінах да членаў выбарчай камісіі.

Адрозненне выбарчых сістэм ёсць і ў фінансаванні выбараў. Кандыдаты й партыі Польшчы, якія ўдзельнічаюць у выбарах, бяруць на выбарчую кампанію банкаўскі крэдыт, які пасля выбараў вяртаецца. Ня ўсім, праўда, а толькі тым, хто набраў больш за тры працэнты галасоў. Не вяртаюцца затраты кандыдатаў і на мясцовых выбарах.

На мой погляд, відавочна лепш за беларускі варыянт.

Дадзены артыкул не зьяўляецца поўнамаштабным аналізам выбарчых сістэм Беларусі й Польшчы. Прааналізаваны, да й то не ў поўным аб’ёме, тэрэтычна, без праверкі на практыцы толькі асобныя моманты. Аднак ужо гэтага дастаткова, каб убачыць дэмакратычнасць выбарчай сістэмы Польшчы ў параўнанні зь беларускай.

Зьміцер Дрыгайла

Самі сабе кааліцыя

(аналіз 90 дзён кіраваньня ПіС зь Беларусі)

Хутка скончацца першыя тры месяцы, падчас якіх у Польшчы валадарыць адна партыя, а фактычна — два браты-блізьяны, што стаялі ля вытокаў гэтай партыі. Права й Справядлівасьць (ПіС) усё ўзяла сабе, перамогшы на парлямэнцкіх, а затым — і на прэзыдэнцкіх выбарах. Спроба кааліцыі з Грамадзянскай Плятформай (ГП) сарвалася. Фармальна ўтварыўся ўрад меншасці. Фактычна ж — урад адной партыі — партыі братоў Качынскіх Права й Справядлівасьць. Ва ўрадзе толькі некалькі пазыцыяў (напрыклад, МЗС ці ахова здароўя) не належаць ПіСу.

Нагадаем, правыя партыі атрымалі пераканаўчую перамогу й на парлямэнцкіх выбарах у Польшчы. З тых 460 месцаў, якія ёсць у польскім Сейме, 322 атрымалі тры правыя партыі — кансэрватыўная Права й Справядлівасьць (155), якая зьяўляецца партнёрскай партыяй БНФ „Адраджэньне”, лібэральная Грамадзянская Плятформа (133) і ўльтракаталіцкая Ліга Польскіх Сем’яў (34).

У 2005 годзе ў Польшчы ўпершыню склалася так, што ў адзін год абіралі й прэзідэнта, і абедзьве палаты парламэнту — Сойм (460 дэпутатаў па прапарцыянай сыстэме) і Сэнат (100 дэпутатаў — аднамандатнікаў). Паўнамоцтвы прэзідэнта доўжацца 5 гадоў, парламэнту — 4, то-бок раз на 20 гадоў такое цяпер будзе адбывацца (адлік ідзе зь 1989 году, калі адбыліся першыя адносна свабодныя выбары). У 1990 годзе першым прэзідэнтам III Рэчы Паспалітай стаў кандыдат „Салідарнасьці” Лэх Валэнса, у 1995 г., а затым і ў 2000 г. перамогу сьвяткаваў прадстаўнік посткамуністаў Аляксандар Кваснеўскі. Зараз перамогу ізноў атрымаў прэзідэнт.

Такім чынам, канфігурацыя для ПіС стабільная. ПіС — маналіт, кіраваны жалезнай рукою Яраслава Качынскага — сапраўднага майстра палітычных гульні. Зараз ён камбінуе, спрабуючы прыбраць з палітычнай сцэны партыі-сатэліты, сваіх „малодшых палітычных канкурэнтаў”, і стварыць стабільную двухпартыйную сыстэму, у якой ПіС выступае правобразам Рэспубліканскай Партыі ЗША ці Кансэрватыўнай Партыі Вялікай Брытаніі. Зараз ПіС трымае такім чынам „за горла” Лігу Польскіх Сем’яў (ЛПС), а таксама сацыялістаў з Саюзу Лявіцы Дэмакратычнай (СЛД). Адзінае, каго перапапулізаваць цяжкавата — гэта лідэра Самаабароны Анджэя Лепэра. Яго зараз спрабуюць „сьпіхнуць на маргінэс”, а з Грамадзянскай Плятформы зрабіць левалібэралаў.

Як гэта магчыма? 23 сьнежня ўступіў у свае правы Лех Качыньскі. Парлямэнт працуе без вялікіх скандалаў. І калі пасьля выбараў казалі, што ўрад меншасьці доўга не пратрывае, дык зараз, хіба, большасьць разумее, што ПіС — гэта ўсур’ёз і надоўга. Партыя дагэтуль нічога ня страціла ў сваіх пазыцыях, нават дадаўшы да сабе 5-7% прыхільнікаў. А наступныя выбары адбудуцца толькі восеньню 2006 года — у мясцовыя органы ўлады. Існуе, праўда, варыянт датэрміновых парламэнцкіх выбараў. Ідучы на гешэфты з ЛПС і іншымі дробнымі

партыямі, ПіС адцягвае іх электарат да сабе. Займаючы пасады ва ўрадзе й парламэнце, Самаабарона і ЛПС адначасова й непазбежна трацяць свой электарат, зліваючыся зь ПіС (электарат меншых распушчаецца ў электараце большых), і калі-б выбары адбываліся сёння, дык ПіС атрымаў бы 43%. Зразумела, што лібэральным асяродкам, блізкім да Плятформы, гэтыя гульні рэзка не падабаюцца, але яны нічога зрабіць ня ў стане, бо пасья прэзыдэнцкіх выбараў сваімі рукамі адсеклі сябе ад рэальнай палітыкі, не пагадзіўшыся ўвайсьці ва ўрад (ПіС прапаноўваў парытэт 8 + 8) і зацягнуўшы гандаль з кіраўніцтвам парламэнту. Вось і двухпартыйная сыстэма. Так што ініцыятыва Качынскага — „разваліць” астатнія партыі.

Дарэчы, сённяшняя палітычная канфігурацыя на прывым флянгу польскай палітыкі паўстала ў 2001 годзе, пасья паразы правых на парламэнцкіх выбарах. Грамадзянская Плятформа — нашчадак правалібэральнай партыі Вунія Свабоды, часткі кааліцыі Акцыя Выборча Салідарнасьць. А партыя Права й Справядлівасьць — выключна праект братоў Качынскіх. Яны на пачатку 1990-х гадоў былі папалечнікамі Валэнсы, а потым часова пайшлі ў цень. Але-ж напрыканцы 1990-х гадоў нечакана прэм’ер Ежы Бузэк прапаноўвае Леху Качынскаму пасаду міністра юстыцыі і той, дзякуючы сваёй радыкальнай, рэзкай, агрэсіўнай рыторыцы (шмат хто са знаўцаў польскага „палітычнага рынку” ў Беларусі кажа пра Качынскага, што гэта — такі сабе „польскі Зянон Пазыняк”) становіцца досыць папулярным на фоне агульнага заняпаду даверу грамадзкасьці да ўраду Бузка.

Гэнкім парадкам, ПіС доўга фармуе ўрад, адміністрацыйны апарат дагэтуль не сфармаваны, бо ПіСаўцы рэзонна не давяраюць большасьці адміністрацыйнага апарату па краіне, які застаўся ад лывіцы. Пакрысе адбываецца замена супрацоўнікаў у міністэрствах і ведамствах. У канцылярыі Рады Міністраў 400 супрацоўнікаў і фак-

тычна людзей няма, усе ў працэсе. Лявіца, дарэчы, досыць спакойна прымерыла да сябе адзеньне апазыцыі і заняла вельмі зручнае — суцэльна крытычнае — стаўленьне. Такая пазыцыя, лічаць стратэгі сацыял-дэмакратаў, у перспэктыве толькі дадасць ім галасоў. Ад пачатку такі сцэнарый прапанаваў нядаўні лідар левых Владзімеж Цімашэвіч заявіўшы, што пасья ўласнага сыходу з прэзыдэнцкай кампаніі ён ня будзе галасаваць увогуле з прычыны „нябачнасьці дастойных кандыдатаў”. Такім чынам, уся праца лявіцы зараз зводзіцца да наступнага: крытычны маніторынг крокаў ПіСу й Плятформы; адсочваньне іх праграмы й зьменаў у ёй, аб’яднаньне ўсіх левых сілаў з перспэктывай поўнага паяднаньня да мясцовых выбараў; атрыманьне максимуму месцаў у гмінах, паветах і ваяводзтвах; пазыцыянаваньне сябе як патэнцыйнага сябра чалавека ва ўладзе. Плюс канцэпцыя абнаўленьня, якую ўвасабляе сабой новы маляды лідар — Януш Аляйнічак.

Эканамічную праграму ПіС левыя амаль не крытыкуюць. Бо, як ні дзіўна, у Права й Справядлівасьці левацэнтрысцкая эканамічная плятформа: па-першае, ПіС выступае не за лінейны, а за прапарцыйны падаходны падатак. Калі сказаць каратка, дык кіраўнікі ПіСу лічаць, што „багатыя павінны плаціць у бюджэт болей”, па-другое, яны выступаюць за падатковыя ільготы й дзяржаўную данамогу бедным, і па-трэцяе, не зьбіраюцца адмаўляцца ад польскага златага (лібэральная Грамадзянская Плятформа, наадварот, агітавала за памяншэньне ролі дзяржавы, увядзеньне эўра й адзінай стаўкі падатку ў 15% для ўсіх).

Грамадзянская Плятформа пасья выбараў стаяла на мяжы расколу. Асноўны канфлікт быў паміж Дональдам Тускам і Янам Ракітам. На Туска склалася адказнасьць за тое, што здарылася. Зараз яны распрацавалі эканамічную праграму, стварылі цэневы кабінэт на чале зь Янам Ракітам. Такое сабе „якой магла-б быць экана-

мічная праграма, калі-б ГП прыйшла да ўлады”. І адначасова гэтая праграма была прапанаваная ПіСу — маўляў, бярыце, карыстайцеся: у ПіСу-ж эканамічная платформа відавочна слабейшая за Плятформу з-за нашмат меншай колькасці абазнаных эканамістаў.

А што-ж сам ПіС? Рэзанансных скандаляў за гэтыя тры месяцы не адбылося. За гэты перыяд было аанасавана некалькі ініцыятываў. Першая зь іх — люстрацыя (прадстаўнікоў, што працавалі на польскую дзяржаву часоў ПНР), скасаваньне люстрацыйнага суду й перадача гэтай галіны ў Інстытут Нацыянальнай Памяці. Пайшлі чысткі ў органах унутраных справаў і спэцслужбаў, якія працавалі ў часы ПНР, але не на ўрадавым, а на ведамасным узроўні. Таксама была агучана громкая ініцыятыва сумесна з ЛПС пра выплату дапамог пры нараджэньні дзіцяці — роўных і аднолькавых. Фактычна, праўда яна (часова?) сышла на „не”, бо ў тым выглядзе, у якім яна прапаноўвалася — гэта 500 злотых на дзіця (недзе па 165 даляраў) і то толькі ў тых сем’ях, дзе даход вельмі малы.

У прынцыпе-ж здарылася тое, што й абяцалі прадстаўнікі Права й Справядлівасці ў першую чаргу — ачышчэньне грамадства, падтрымка сям’і й прасямейная палітыка. У праекце бюджэту на наступны год закладзеныя значна большыя сродкі на культуру, музэі.

У дачыненні да нацыянальных меншасцяў згодна з законам зьменаў не было прадугледжана. Але неафіцыйна ПіСаўскі ўрад хоча дамовіцца зь беларускай меншасцю, якая традыцыйна левая, пра тое, каб паспрабаваць перацягнуць яе на свой бок — цераз зносіны з правымі коламі беларускай меншасці, што з большага знаходзіцца пад дахам Саюза Беларусаў Польшчы (арганізацыяй кіруе Яўген Вапа). Скажам, даводзілася чучь плётку, што прэм’ер-міністар Казімеж Марцінкевіч плянуе прыехаць ці ў Бельск, ці ў Гайнаўку пад праваслаўнае Божае Нараджэньне й выступіць з прабе-

ларускай прамовай. Магчыма, нарэшце адбудуцца пэўныя пазытыўныя зрухі са справай „Нівы” — газеты беларусаў Польшчы, якую некалькі месяцаў таму абвінавацілі ў фінансавых махінацыях. Магчыма, ад урадавых колаў Польшчы паступіць прапанова яе перагледзець. Адначасова на Беласточчыне ў цэрквах сталі прамаўляць казаньні па-польску (раней было па-расейску). Пытаньні-ж адкрыцьця ў Варшаве „Беларускага дому” так і падвісьлі ў паветры.

Такім чынам, магчымасьць новых парламэнцкіх выбараў ужо ўвесну 2006 года зараз ня выключана, калі гэта ўлісваецца ў доўгатэрміновыя стратэгіі Яраслава Качынскага. Прычына — на паверхні: немагчымасьць зацьвярджэньня бюджэту. А парламэнцкія выбары могуць быць толькі, калі Сойм тэрмінова ня ўхваліць бюджэту і давядзецца распускаць альбо ўрад, альбо Сойм. У парламэнце зараз утварылася „нефармальна” большасьць у складзе ПіС, ЛПС, Самаабароны. Праўда, як гэта будзе выглядаць, калі зь ініцыятывы ПіС не зацьвярджаецца бюджэт, які сам жа ПіС і распрацаваў. У кожным разе бюджэт на 2006 год будзе разглядаць у студзені і зараз магчымыя любыя варыянты. Чакаем.